

**BUĞRA TEZKİRESİ'NDEN PARÇALAR
(TRANSKRİPSİYON - DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BAZI
AÇIKLAMALAR - TERCÜME)**

*Mehmet Turgut BERBERCAN**

ÖZET

Bu çalışmada, tipik Klasik Dönem Sonrası Çağatayca özellikleri gösteren Arap harfli *Buğra Tezkiresi'nden Parçalar*, Türk dili araştırmaları açısından filolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Öncelikle çalışmada, metnin dil özelliklerinin uygun bir şekilde incelenmesi amacıyla metin satırlara bölünmüş ve her satır numaralandırılmış; bu düzen içinde metnin, Arap harflerinden Latin harflerine transkripsiyonu hazırlanmıştır. İlâveten, metinde geçen bazı gramer unsurları ve dil özellikleri üzerine çeşitli tespitler yapılmış ve ayrıca metin Türkiye Türkçesine tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Buğra Tezkiresi, transkripsiyon, dil özellikleri, tercüme.

**EXTRACTS FROM THE TEZKIRE OF BUGRA (TRANSCRIPTION
- SOME NOTES ON DIALECTOLOGY - TRANSLATION)**

ABSTRACT

In this work, extracts from the tazkira of Bughra, a typical text of the term Post-Classical Chagatay written in Arabic script is analysed from a philological perspective for Turkish language researches. At first in the work, the text is divided into lines and each line is numerated in order to analyse the dialectology of the text properly. In this form, transcription from the Arabic script to Latin script is prepared. Additionally, various determinations are made on some grammar elements and dialectology of the text and also the text is translated into Turkey Turkish.

Keywords: Tazkira of Bughra, transcription, dialectology, translation.

Giriş

Buğra Tezkiresi (Tezkiretü'l-Bugra) ya da *Satuk Buğra Han Tezkiresi*; Türklerin İslamiyetle tanışmasını sağlayan Satuk Buğra Han'ın efsanevî hayatını, Ebu'n-Nasr Samanî Hazretleri ile tanışıp İslamiyet'i kabul edişini, aile içindeki muhalif güçlerle bu yoldaki mücadelesini, çevresinde bir aziz, velî gibi kabul görerek lider olarak yükselişini, gaza anlayışı çerçevesinde muzaffer bir nefer olarak yaptığı din savaşlarını, İslamiyeti yayma çabasını, ölümünü ve kendisinden sonra gelen evlatlarının, haleflerinin hayatlarını, onların Buğra Han sülalesinin ezeli düşmanlarıyla savaşlarını anlatan hikâyelerin birleştirildiği eserlerin umumî ismi olarak anlaşılmaktadır.

* Dr., İstanbul Arel Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Öğr. Gör. El-mek: mehturber@hotmail.com

Efsanevî ve dinî birçok motifle süslü bulunan, dilden dile dolaşarak yeni motifler, epizotlar ve varyantlar kazanmış bu hikâyeler, zamanla yazıya çekilerek kitaplaştırılmış, yüzyıllar boyunca nüshadan nüshaya aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Türk Asyasında, popüler bir halk edebiyatı klasiği olma mahiyeti kazandığı anlaşılan Buğra Tezkiresi, esasen Türk kahramanlığının Satuk Buğra Han ve onun evlatlarının hayatlarında timsalleşen efsanevî bir anlatıdır. Hikâyelerin içerdiği dinî coşku, Satuk Buğra Han başta olmak üzere, örneğin Buğra Han evlatlarından Âla Nur Hanım, Hazreti Ali Arslan Han gibi şahsiyetlerin keramet sahibi olmaları tezkirenin aynı zamanda bir menkıbeler mecmuası, yani bir “menakıbname” olduğunu göstermektedir.

Buğra Tezkiresi'nin nüshaları üzerine bugüne kadar çok az çalışma yapılmıştır. İlk esaslı incelemenin, M. F. Grenard tarafından yapıldığı bilinmektedir. Grenard, “La Légende de Satok Boghra Khan Et l’Histoire” başlıklı çalışmasında, Buğra Tezkiresi'nin var olan en eski nüshası olduğu düşünülen XVII. yüzyıldan kalma bir nüsha ile bu nüshadan bölüm yerleri kısmen değiştirilerek ve kısaltılarak 1889’da oluşturulmuş başka bir nüshayı karşılaştırarak incelemiş, ayrıca R. B. Shaw tarafından Arap harfleriyle bazı parçaları neşredilen nüshayı da göz önünde bulundurmuş, vardığı sonuçlar nispetinde, İslamiyet etkisinde gelişen Türk tarihinin ilk dönemlerine ışık tutan bu önemli kaynak eseri, çok yönlü bir şekilde analiz eden etraflı bir tarih çalışması ortaya koymuştur (Grenard 1900: 5-79). Bu çalışmanın Türkiye Türkçesine tercümesi de yapılmıştır (Bkz. Turan, 1939-1940). Türkiye’de, Buğra Tezkiresi'nin Türk edebiyatı tarihi içindeki yerine ilişkin ilk tespitlerin ise M. F. Köprülü tarafından yapıldığı görülmektedir (Bkz. Köprülü 2005: 147, 2007: 71, 2009: 189; Ayrıca bkz. Barthold 2006: 59, 62.).

Shaw’ın “A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan (Kâshgar and Yarkand)” başlıklı çalışmasının birinci cildinin sonunda, Doğu Türkçesini öğrenenler için hazırlanmış çeşitli okuma parçalarıyla birlikte, Buğra Tezkiresi’nden alınmış çeşitli parçalar bulunmaktadır (*Extracts from the Tazkiratu'l-Bughra [Buğra Tezkiresi'nden Parçalar]*). Arap harfleriyle verilmiş bu parçaların ayrıca İngilizce tercümesi de hazırlanmıştır (Shaw 1878: 87-109). Arap harfli metnin ilmî bir neşri ya da basit de olsa transkripsiyonu hazırlanmadığı gibi, dil özellikleri üzerine de herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Grenard’ın da atıfta bulunduğu bu parçalar, Shaw’ın Türkistan’daki keşifleri esnasında, Kızıl şehrinde bulunduğu nüshadan iktibas edilerek matbu şekilde istinsah edilmiştir (Shaw 1878: 105; Shaw’ın Kızıl ve civarındaki izlenimleri için ayrıca bkz. Shaw 1871: 240-241). Bu nüshanın bugün nerede mahfuz bulunduğu tespit edilememiştir.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Shaw’ın neşrettiği metnin, Buğra Tezkiresi’nin bütününe bir özeti olacak şekilde bilinçli olarak seçilmiş ve kısaltılmış parçalardan oluştuğunu görülmektedir. 29 parça halinde neşredilen bu metnin, gösterdiği dil özellikleri bakımından, arkaik dil unsurlarını bünyesinde barındırmakla birlikte (Bkz. *II. Dil Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar*), tipik “Klasik Dönem Sonrası Çağatayca” özellikleri gösterdiği, muhtemelen XVII. ya da XVIII. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshayı yansıttığı anlaşılmaktadır:

I. Transkripsiyon (Çeviriyazı)

- 1 [I] Bir kün Hâzret-i Ebû'n-Naşr Sâmani-niñ bir mürîdleri
- 2 suvâl kıldı-ki yâ büzürg-vâr, şunça mâl-ı dünyâları turup
- 3 né-me üçün sevdâ-girlik kıladurlar dâdi. Ânda Hâzret-i
- 4 H'âce Ebû'n-Naşr Sâmani äyttılar kim ey mürîdler, hûb
- 5 äytur sizler lîkin men 'aqlımğa kılıp Hâzret-i Resûlu'l-lah-
- 6 niñ sünnet-lerini hêç vaqt-da terk kılgan émes. Âniñ üçün
- 7 terk kılıñni h'âhlay-dur men. Seferge çıkkanımda
- 8 zekevât bérîp menfa'at yétküzedür men. Sevdâ-girçilik-ni
- 9 terk kılsam zekevât-niñ şevâbıdın mahrûm qaladur men

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

10 dédiler ve yana äytiler: Ey mürîdler bu hikâyet-ni
 11 eşitmediñ-ler mü? Bir kün Hâzret-i Resûl-ı Hudâ,
 12 mescid-i mübârekde oturup érdiler. Bir né-çend nâ-
 13 murâd şahâbe-ler kirip kældiler äydılar: Yâ Resûlu'l-lah
 14 özge şahâbe-ler zer-dâr zekevât béredürler. Bizge hem
 15 zekevât-nıñ şevâbını tapķu dék bir iş buyur senler, bizler
 16 hem şol işni kılp zekevât-nıñ şevâbını tapķay miz dép 'arz
 17 kıldılar. Hâzret-i Resûl-ı Hudâ äydılar ki ey nâ-murâd
 18 şahâbe-ler, künde nemâz-ı bâmâdnıñ farzını tap
 19 bolğandın kén otuz üç merâtibe *sübhân-allah*, otuz üç
 20 merâtibe *el-ğamdü'l-illah*, otuz üç merâtibe *allahu ekber*,
 21 on merâtibe *lâ ilahe illâ'l-lahu ve vahdehu lâ-şerîke lehu*
 22 *lehu'l-mülkü ve lehu'l-ğamdü ve huva 'ala külli şey'in*
 23 *ğadîr* déseñ-ler, zekevât bergen-niñ şevâbını tapar sizler
 24 dép emr kıldılar. Bu nâ-murâd şahâbe-ler bisyâr hüş-vaķt
 25 bolup kıldılar. Ne-çend kündin kén zer-dâr şahâbe-ler
 26 eşitip olar hem oğudılar. Bu nâ-murâd şahâbe-ler yana
 27 Hâzret-i Resûl-ı Hudânıñ kâşlarığa kélip äydılar: Yâ
 28 Resûlu'l-lah, zer-dâr şahâbe-ler hem biz oğup-durğan
 29 du'ânı oğup ânıñ hem şevâbını tapadurlar dép 'arz
 30 kıldılar. Anda Hâzret-i Resûl-ı Hudâ äytti-lar ki *ğalike*
 31 *ğazlu'l-lahi yu'tihi men yeşâ'* ya'nî hudây te'alî zekevât-
 32 niñ şevâbını hâhlağan bende-sige béredür. Men kıydağ
 33 äytag dép cuvâb bértiler. Bes ma'lûm boladur kim
 34 zekevât-da bî-nihâyet şevâb bar éken şol cihet-din men
 35 sevdâ-girçilik-ni terk kılmadım dédiler. [II] Hâzret-i
 36 Resûl-ı Hudâ äydılar: Sultân Satuğ Buğra Han-nı şol
 37 H'âce Ebü'n-Naşr Sâmnî İmânğa müşerref kılpur dédiler.
 38 Şol zemân şahâbe-ler târiğ kılp pitidiler. Hâzret-i Resûl-ı
 39 Hudâ 'âlem-din ötüp üç yüz otuz üç yıldın kén Türk-istân
 40 vilâyetide Hâzret-i Sultân Satuğ Buğra Han Ğâzî atlığ bir
 41 zât-ı şerîf vücüdğa kélür, on éki yaşlarıda yamağna
 42 müşerref bolur dép fitidiler ve yana şol yerde Resûl-ı
 43 Hudâ äytti-lar: *evvelü men aslama min et-türk*. Bu hadîş-
 44 niñ ma'nî-si ol bolur ki Türk-istân tarafıdn Sultân Satuğ
 45 Buğra Han Ğâzî müselmân boladur dégen bolur. çün-ân-
 46 çî né-çend zemândın kén Hâzret-i H'âce Ebü'n-Naşr
 47 Sâmnî bu 'âlemge vücüdğa keldiler. 'İlm-i zâhirni oğup
 48 yörgünçe *evvelü men aslama min et-türk* dép bu hadîş-ni
 49 kördiler. Ol Sultân Satuğ Buğra Han Ğâzî kıydağ
 50 kimerse ékin dép ğayb-âne 'aşık boldılar. Târiğğa baķsa-
 51 lar, Hâzret-i Sultân-nıñ vücüdğa keliş-leriğa äzğna kılp-
 52 dur. 'Aşķ-ı mağabbet-leri ğalib kélip Hâzret-i Sultân-nı
 53 izlep Türk-istân tarafığa sefer kıldılar. [III] Hâzret-i

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

54 Sultān Satuḡ Buḡra Ḥan Ğāzī on éki yaşka kirdiler.
 55 Şuḡaça Ḥazret-i Sultān kāfir şüretide érdiler. Bir kün
 56 Ḥazret-i Sultān şikārga çıktı-lar. Şikār kıla kıla āstın
 57 artuşda Baḡū dégen yerge yetti-ler. Baḡsa-lar, ne-çend
 58 ḡōş-şüret ü pākīze-siret ādem-ler ‘alef-zārga tüşüp-dürler.
 59 Ḥazret-i Sultān hem-erleri birle bu kārvānlar tarafiga
 60 revān boldılar. Körüp bu şehrlerde mundaḡ ḡalḡ mundaḡ
 61 ādem-ler yoḡ érdi. Bu né-me kişi-ler ékin dép ḡayrān ḡalıp
 62 yürünler, barıp köreli dép revān boldılar ammā bu
 63 kārvānlar Ḥazret-i Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī érdiler.
 64 Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī baḡsalar, ne-çend ātlıḡ
 65 kéledür. Yaḡın yettiler. Baḡsa-lar, tāriḡ-de körgen
 66 Ḥazret-i Sultān Satuḡ Buḡra Ḥan Ğāzī ékenler. Ḥazret-i
 67 Ebū’n-Naşr Sāmānī körüp āydılar: El-ḡamdü’l-illah
 68 ḡalebim müyesser boldı dép bisyār ḡōş-ḡāl boldı-lar. Der-
 69 ḡāl ḡidmet-ḡārlarıga āydılar: Dünyā vu āḡiret-niḡ sultānı
 70 meniḡ maḡşūdum kéledür. Bil-ki meniḡ bu diyārga
 71 kélişim-niḡ bā‘işi şol zāt-ı şerif-niḡ ḡufeyli-din érdi. Ey
 72 ḡidmet-ḡārlar, yükni āçıp ḡoyuḡlar dép Ḥ‘āce Ebū’n-
 73 Naşr [Sāmānī] başlıḡın heme kārvānlar nemāzga turdılar.
 74 Nemāzdın fāriḡ bolup yana orun-larıga kélip olturdılar.
 75 Tā şol vaḡt-ḡa-ça Ḥazret-i Sultān āḡ-niḡ üze-side turdılar.
 76 Ḥazret-i Sultān ḡayrān ḡalıp āydılar: ‘Acāyib kārvān
 77 ékendük-ler. Bizdin pervā ḡılmay yük-lerini oḡuḡ ḡoyup
 78 başını yerge uruşka meşḡül boldı dép şu-bu sözde érdiler.
 79 Ḥazret-i Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī yeti ḡadem yerge
 80 Ḥazret-i Sultān-niḡ aldılarıga kélip selām ḡıldılar. Ḥazret-
 81 i Sultān āḡdın tüşüp Ḥazret-i Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī
 82 bile körüştiler. Ḥazret-i Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī,
 83 Ḥazret-i Sultān-nı ‘izzet-i ikrām bile tüşken yerlerige
 84 tekliḡ kılıp ālıp kélip obdān metā‘-lardın éki-din éki-din
 85 Ḥazret-i Sultān tuḡfe ālıp kélip aldılarıda ḡoydılar. Andın
 86 kén Ḥazret-i Ḥ‘āce Ebū’n-Naşr Sāmānī-ni Ḥazret-i
 87 Sultān bicān-dil ḡabül kéldiler. Çün-ki Ḥa[ḡ]ret-i Sultān-
 88 niḡ köñül-[I]eride bar érdi. Bir kimerse peydā bolup
 89 müselmānçılıḡ-nı bizge şol kimerse örgetür dép Ḥazret-i
 90 Ḥızır āyıtıp érdiler. Şol kimerse şu-bu mikin dép ḡümān
 91 kılıp sordılar ki ātları né-me dép. Anda Ḥazret-i Ḥ‘āce
 92 Ebū’n-Naşr Sāmānī āydılar. Meniḡ ātım Ḥ‘āce Ebū’n-
 93 Naşr Sāmānī dédiler. Ḥazret-i Sultān bildiler kim Ḥı[ḡ]ır
 94 ‘aleyhi’s-selām āytḡan kişi şu-bu éken dép ḡōş-ḡāl bolup
 95 āydılar ki ey baba her né-me deseḡiz ḡabül ḡılay ammā biz
 96 ātlıḡ turup yüküḡüznı oḡuḡ ḡoyup bizni ālur mikin dép
 97 pervā ḡılmay başıḡızlarıni yerge uruşka meşḡül

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

98 bolduğuzlar. Biz sizlerni bilmey-dür miz. Şu-bu işiñizlerniñ
 99 haķıķatını bizge beyān kılıñ dēdiler. Anda Hāzret-i H^vāce
 100 Ebū'n-Naşr Sāmānī āydılar ki ey pād-şāh-zāde, bu
 101 dünyāda turadurğan dünyā émes. Her kişi bu dünyādın
 102 kétedür. Pil māl, devlet, ādemiler ki vefā kıladurğan
 103 émes. Bil-ki pil māl-nıñ sebebidin ādem dūzahķa giriftār
 104 boladur ve yana heme-miz bu dünyādın āhiretke sefer
 105 kıladur miz. Bu dünyādın sefer kıladurğan kişige ozuķ
 106 çapduķnı tayyār kılduķ dēp cuvāb bērdiler. Hāzret-i
 107 Sulţān, Hāzret-i Ebū'n-Naşr Sāmānī-din bu sözni eşitip
 108 köñül-lerige bu ķorķunçı peydā boldı. Āydı: Ey H^vāce,
 109 müselmān boladurğan né-me-ni āytıñ, men hem āytıp
 110 müselmān bolay dēdiler. Hāzret-i H^vāce Ebū'n-Naşr
 111 Sāmānī āydılar ki kelime-i tayyibe *lā ilahe illā'l-lah*
 112 *muħammedün resūlu'l-lah* kelime-i şehādet *eşhedü en-lā*
 113 *ilahe illā'l-lah ve eşhedü enne muħammeden 'abduhü ve*
 114 *resūluhü* dénk dēdiler. Hāzret-i Sulţān, kelime-i şehādet-
 115 ni kelime-i tayyibe[-ni] āyttılar. Āndın kén Muħammed
 116 dégen né-me kişi-dür dēp sordı. Hāzret-i H^vāce Ebū'n-
 117 Naşr Sāmānī aytı-lar ki Muħammed dégen ĩudānıñ
 118 dōstı, dünyā vu āhiret-ni ĩudāy te'ālī, şol Muħammed
 119 üçün ĩalķ kılgān. Ol kıyāmet küni günāh-gārlarnı dūzah-
 120 dın ĩalāş kılıp behişt-ke ālıp barur. Ol Muħammedniñ
 121 dīni rāst ve şerī'at-ları rāst, özge peyğamberlerniñ şerī'atı
 122 dék émes. Özge peyğamberlerniñ şerī'atı mensūh, her kişi
 123 Muħammed yürügen yolda yürüse murād maķşūdıģa
 124 yéterler dēp Hāzret-i Resūl-ı ĩudānı beyān kıldılar.
 125 Andın Hāzret-i Sulţān, H^vāce Ebū'n-Naşr Sāmānī-ģa
 126 āyttı-lar ki ey gümrāh-larģa yol ķörsetküçi-ler, kelime-i
 127 şehādet-din bölük yéne örgete durğan né-me bolsa
 128 örgetiñ. Men hem örgenip ĩudānıñ tã'atıģe meşģül bolay
 129 dēdiler. [IV] Hāzret-i Sulţān, bir kim kırık kişi-ni birdin
 130 birdin çarlap kēlip āydı. Ey yārānlar, eger meniñ birle
 131 āşnāçılıķ kılışnı ĩāh-lasañlar, maña oħşa müselmān
 132 boluñlar. Hāzret-i Muħammed Resūlu'l-lah-nıñ dīn-leri
 133 heme dīn-lerniñ uluģı ve efzalı turur. Şol dīn-ģa müşerref
 134 boluñlar dēp naşıķat kıldılar. [V] Hāzret-i Sulţān Satuķ
 135 Buğra ĩan-nıñ dedeleri Hārūn Buğra ĩan, kāfirlik-da
 136 taş-dın hem yamanraķ érđi. Leşkeri bī-nihāyet tola érđi.
 137 Ferāset bilen Hāzret-i Sulţān-nıñ müselmān bolģanını
 138 bildiler ammā taħı mu obdānraķ ma'lūm bolsun dēp héç
 139 kişige aytmadı. [VI] Hāzret-i Sulţānıñ öltürüşke kaçd
 140 kıldı. Bu sözni Hāzret-i Sulţān-nıñ vālide-leri āñlap feryād
 141 kılıp āyttı-lar ki ey kāfirler, ne-çend yıl-nıñ bu yüzige

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

142 riyâzet ü meşakkat bilen tapқан ferzendim-ni né-me üçün
 143 bî-günâh öltüre sen dép ârağa tüştiler. Hârûn Buğra Han-
 144 nıñ açığı kélip äytti: Ey mazlüm, bizniñ dînimizni vîrân
 145 kılıp Muḥammedniñ mihri ziyâde boldı dédi. Äytti-lar ki
 146 ey kâfirler, meniñ ferzendim-ni imtiḥân kılıp baĝıl. Eger
 147 Muḥammedniñ dîniğa kirgen bolsa andın öltürgil dép
 148 äytti-lar. Hârûn Buğra Hanğa bu söz ma'kül boldı. [VII]
 149 Hârûn Buğra Han cem'î bég-leri bilen maşlaḥat kılıp
 150 äytti-lar ki bir büt-ḥâne ételi dép. Hıst tayyâr kılıp bir
 151 kişini iberip Ḥazret-i Sultân-nı çarlap kélidi. Hârûn Buğra
 152 Han äytti-ki ey ferzend, sizni bizniñ dînimizdin çıkıp
 153 Muḥammedniñ dîniğa kirdi dép gümân kılatur miz dédi.
 154 Ḥazret-i Sultân, kâfirler resmiçe ânt içti-ler. Hârûn Buğra
 155 Han çın fütmedi. Äytti ki ey ferzend, bu ântıñızğa çın
 156 pütme-ydür men. Biz bir büt-ḥâne étedür miz. Şol büt-
 157 ḥâne-niñ tamını siz qoparsañız, çın pütödür men dédi.
 158 Ḥazret-i Sultân yügürüp qopup endişe kılıp äytti-lar ki
 159 qaydağ kılsam bolur ékin dép qabül kıldılar ammâ yaman
 160 perişân boldılar. [VIII] Ḥazret-i Ebû'n-Naşr Sâmani-niñ
 161 qaşlarığa barıp äytti ki ey büzürg-vâr, Hârûn Buğra
 162 Han meniñ müselmân bolğanımnı gümân kılatur. Meni
 163 imtiḥân kılmaq üçün bir büt-ḥâne éte durmuş. Ol büt-
 164 ḥâne-niñ tamını evvel siz qoparıp bériñ deydür. Eger qabül
 165 kılsam dîn-i İslâm-dın çıkıp küfrğa dâhil bolatur men.
 166 Méniñ maşlaḥatım né-me dédiler. Ḥazret-i H'âce Ebû'n-
 167 Naşr Sâmani äytti ki ey ferzend, özni muḥâfaẓat kılıp
 168 saqlamaq üçün ba'zı memnû'ât iş kılış-nı câyız kılıp-
 169 durlar. Eger tam salış-da be-niyet-i mescid dép salsañız
 170 ḥudânıñ âldıda elbette şevâb tapar siz. Kâfirlerniñ
 171 belâsıdın ḥalâş bolur siz. Tola ferişân bolmañ dédiler.
 172 Ḥazret-i Sultân Satuğ Buğra Han bu sözni éşitip ḥoş-ḥâl
 173 boldı-lar, öylerige yandılar. Érte-si âf-tâb çıkıp érdi. Hârûn
 174 Buğra Han cemî' leşker ü bég-ler büt-ḥâne éte durğan
 175 yerge cem' bolsun dép münâdi kıldurdı. Heme kâfirler
 176 büt-ḥâne éte durğan yerge cem' boldı. Hârûn Buğra Han,
 177 Ḥazret-i Sultânı çarlap âlip kélip äytti ki ey ferzend, eger
 178 siz bizniñ dînimizde bolsañız, biz kılgan iş-lerni siz hem
 179 kılıñ. Biz baş urğan né-me-ge siz hem baş uruñ. Biz bu kün
 180 bir büt-ḥâne étedür miz. Evvel siz başlap ḥıst qoyup
 181 {biziñ} bizniñ köñlümüz şunda dil-cem' bolatur dédi.
 182 Ḥazret-i Sultân, ḥoş dép öz raĝbet-leri birle fiş-lerini bél-
 183 lerige kısturup bélek-lerini şımalap cemî' yârânları birle
 184 be-niyet-i mescid dép éki-din ḥıst köterip barıp büt-ḥâne
 185 éte durğan yerge âlip barıp qoydılar. Üçünçi mertebe-de

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

186 hıst âlay dép barıp édiler. Hârûn Buğra Han kıçkırap âyttı
 187 kim ey balam ferzendim tohtaŋ, mundın ziyâde
 188 bedeniñizni iş kılduruşka tãkatım yok. Hâlâ hem sizge
 189 mundağ kıl-duruşumda ğarażım bar érdi. Émdi hãtırım
 190 cem' boldı. Émdi her né-me h'âh-lasañız kılıŋ dédi. Heme
 191 leşkerleri yanıp tüşti. [IX] Hãzret-i Sultãn tün yarımı-nı
 192 ötkezip bu ber-kãm kırk kişi bilen Hãzret-i H'âce Ebü'n-
 193 Naşr Sãmânî qaşlarığa barıp yã büzürg-vâr, eger
 194 maşlahat-nı maña koyup bérse-ler hurüc kılıp kãfirlerğa
 195 tikkey-men. Şayed ki hudây-te'âlî bizge zafer bergey
 196 dédiler. [X] Hãzret-i H'âce Ebü'n-Naşr Sãmânî, Hãzret-i
 197 Sultãn cemî' yârânları bile qopup yolğa revân boldılar.
 198 Hârûn Buğra Han-nıŋ ordasığa yetti-ler. Hãzret-i H'âce
 199 Ebü'n-Naşr Sãmânî qol köterip du'â kıldılar ki ilahî fazl-ı
 200 ihsânıŋ bile kãfirlerğa qatıŋ uyqu bérgil, müselmânlarğa
 201 zafer bergil dép du'â kıldılar. Şol-zemân Hãzret-i H'âce
 202 Ebü'n-Naşr Sãmânî-niŋ du'aları müstecâb bolup
 203 kãfirlerge şundağ uyqu berdiler kim biri-niŋ béliidin tutup
 204 südregü dék bolsa yana biri-niŋ haberide kéçmes érdi.
 205 [XI] Hãzret-i Sultãn Satuğ Buğra Han Ğazî aŋlarıdın
 206 tüşüp şimşirlerini yalaŋlap Hârûn Buğra Han-nıŋ
 207 ordasığa kirdiler. Körse-ler, Hârûn Buğra Han uykulap
 208 qalıp-dur, bir hiğmet-ğarı çerâğ çıkarıp olturadur. Hârûn
 209 Buğra Han-nıŋ başını késey dép şimşirlerini teŋlep yana
 210 köñül-lerige yetti ki düşmen-ni uyquluqda öltürmek-lik
 211 nã-merdlikdin çıqadur. Obdânı şu-bu ki bu kãfirni
 212 uyqusıdın uyatıp İmãnğa terĝib kılay. Yana turup âydılar
 213 ki her neçe kãfir hem bolsa mü tuzını yép édim. Tuzınıŋ
 214 haqqı-nı saqlay dép şimşirniŋ uçı bilen futığa sançıp
 215 âydılar. Hârûn Buğra Han ıztırâb [bile] uyğanıp baqsa,
 216 Hãzret-i Sultãn Satuğ Buğra Han şimşirlerini bürehne
 217 kılıp başıda teŋlep turadur. Bu kãfir âyttı-ki ey sultãn,
 218 şumdağ devlet sende turup né-me sebebdin şumdağ işni
 219 kıla sen? Anda Hãzret-i Sultãn ayttı-lar ki ey kãfir, iş-niŋ
 220 obdânı şu-bu ki men kılğan iş kılğıl, qopğıl vaqt teŋ fırsat-
 221 nı ğanımet bilgil. Äytğil ki bu kelime-i şerif-ni *lã ilahe*
 222 *illã'l-lah muħammedün resulu'l-lah* dégil, dédiler. Ol
 223 kãfir-i bî-sa'âdet qabül kılmadı. Hãzret-i Sultãn her néçe
 224 cedel kıldılar bu cehennemî tevfiğ tafıp müselmân bolğalı
 225 onamadı. Hãzret-i Sultãn ne-çend merâtibe şimşirlerini
 226 havâle kıldılar başını késey dép yana endişe kıldılar ki
 227 tuzını yép édim, dedelik haqqı bar dép şimşirlerini
 228 yandurdılar. Ähir hãcet yüzlerini bî-hãcet hudây te'âlî-niŋ
 229 der-ğahığa keltürüp du'â kıldılar ki ey bar-â hudây-â, sen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

230 cemî' mahlûkât-nıñ hâlnı körüp tura sen ki ne-çend
 231 merâtime şimşirni hamle kıldım başını késey dép ammâ
 232 dedelik hâkqı-nı tuznıñ hâkqını saqladım. Eger çendî-ki
 233 sebebi dedelik hâkqı bolsa hem hudây-â qahhârlıq şıfatıñ
 234 birle bu kâfirni yerge yuttursañ dép münâcât kıldılar.
 235 Hâzret-i Sultân-nıñ du'aları müstecâb bolup yér téprep
 236 yér yarılıp Hârûn Buğra Hân-nı tizi-ğaça yér yuttı.
 237 Hâzret-i Sultân âyttı-lar ki ey kâfir, kördüñ-mü bu hâlnı?
 238 Kêlgil îmân keltürgil. Men saña du'â kılay. Bu belâdın
 239 halâş bolgıl dép naşîhat kıldılar. Bu bed-baht ayttı-ki
 240 yerge kirgenim yahşırâq-dur seniñ dîniñğa kirgünçe dép
 241 qabûl kılmadı, gâlı-ğaça yuttı tañı hem qabûl kılmadı.
 242 Hâzret-i Sultân-nıñ ğazâb-ları kélip yana du'â kıldılar.
 243 Hârûn Buğra Hân-nı yér yutup yok boldı. Şol zemân
 244 sa'âdet-i şubh-nıñ maşrıqdın bir rû-şen-lik peydâ boldı.
 245 Hâzret-i Sultân âydılar ki kûs-ı İslâmni meniñ atımğa
 246 soquñlar. Menârğa çıkıp devri mü devri Hâzret-i Sultân
 247 Satuq Buğra Hân Ğâzî-nıñ devri déñler. Nemâznıñ
 248 ezânını bülend oquñ-lar dép emrî kıldılar. [XII] Hâzret-i
 249 Sultân Satuq Buğra Hân on éki yaşlarıda ğazâtqa meşğûl
 250 boldılar. Yazılıqda kâfirler bile ğazât kıldılar. Qış-lıqda
 251 hudây te'âlî-ğa tâ'at u 'ibâdet kıldılar. Hâzret-i Sultân
 252 Satuq Buğra Hân Ğâzî tokşan âltı yaşlarığa-ça Belh-nıñ
 253 âldıdaki Âmû Deryâsığa-ça, bu tarafı tâ Kün-Qış-Kerek
 254 dégen yérğaça, şimâl tarafı Qaraqurdum dégen yérğa-ça
 255 Hâzret-i Sultân-nıñ şimşirleri bilen kâfirlerini müselmân
 256 kılıp Hâzret-i Muhammed Resûlu'l-lah-nıñ şerî'at-larını
 257 ve millet-lerini ber-qarâr kılıp revâc berdiler. Hâzret-i
 258 Sultân-nı Kâşqarda âstin ârtuşda Meşhed dégen yerge
 259 defn kıldılar. Hâzret-i Sultân bu 'âlemdin barganda
 260 târîhğa dört yüz yegirmi tokuz érdi. [XIII] Hâzret-i Sultân
 261 Satuq Buğra Hân Ğâzî pād-şâh-nıñ dört oğlanları üç
 262 kızları bar éken. Bir kızları-nıñ âtları A'lâ Nür Hânım
 263 ammâ A'lâ Nür Hânım bisyâr pāk-şüret ve pākîze-sîret,
 264 râst-dîn ve şâhib-yakîn za'ife-i merhûme érdiler ve
 265 olarnıñ kışsa-ları Hâzret-i Meryem 'aleyhi's-selâm-nıñ
 266 kışsa-ları dék-dür. Andağ kim belâgat-ke yetti-ler érse bir
 267 keçe hâzret-i hâkq sübhâne vü te'âlî-ğa 'ibâdet kıılır
 268 érdiler. Hâzret-i Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm kelip olarnıñ
 269 mübârek âğızlarığa bir qaatre nür tamızdılar. Ber-râhat
 270 bolup hüşlarıdın kêtıp yana hüşlarığa keldiler ve yana
 271 rivâyet kıılıp-durlar ki bir keçe eşik-ke çıktı-lar. Eşik
 272 tüpide bir şîr turadur. Şîrni körüp tîr bastılar. Hüşlarıdın
 273 kêtıp yana hüşlarığa keldiler. Ne-çend kündin ne-çend ây-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

274 dın kén 'aşur āy-nıñ onı ādīna küni nemāz-ı cum'a vaqtıda
 275 ferzend vücüdğa kældiler kızıl yüzlük āhū közlük. Uluğ
 276 kiçik heme hayrān qaldılar. Bu ne-çend vāq'adur dép
 277 hażret-i pād-şāh der-ğazab bolup bu iş-niñ rāstnı ālıñlar
 278 dép emr kıldılar. Ümerālar āhvun-ı ekābirler A'lā Nūr
 279 Hānım-dın sordılar. Vaq'a-nı bir bir beyān kıldılar. 'Aqıl
 280 u dānālar ve āhvun-ı ekābirler cem' bolup pūr-heybet
 281 Hażret-i 'Alī-dür dép neseb-ni şulardın ālıp ātlarını
 282 Hażret-i Seyyid 'Alī Arslan Hān bolsun dép āt koydılar.
 283 Hażret-i Seyyid 'Alī Arslan Hān Pād-şāh yeti yaşqa
 284 kirgendin kén A'lā Nūr Hānımın ez-rüy-ı şerī'at Toq
 285 Buba Buğra Hānğa nisbet qılğan. Olardın üç oğul
 286 vücüdğa qılıp-durlar: Muḥammed Arslan, Yūsuf Arslan,
 287 Kızıl Arslan Hān pād-şāh ékendük-ler. [XIV] Haberde
 288 andağ keltürüpdürler kim Hażret-i Sultān Satuq Buğra
 289 Hān Ğāzī-niñ uluğ oğlanları Hażret-i Sultān Hāsan Buğra
 290 Hān Ğāzī Kāşkarğa pād-şāh ékendük-ler. Şol-vaqt-da
 291 Çükta Reşid, Nūka Reşid, Çigālū'l-Halḥāl-ı Māçin otuz
 292 miñ leşker bilen kélip ne-çend maḥal Kāşkar şehrini
 293 qapap qaḥḥ-lik bolğanda müselmān-lar teng bolğan
 294 maḥalda in heme āb āş bérıp rāst kélmedi. Nā-çār
 295 boldılar. Bu müselmānlarğa zāmin bolmay dép Kāşkar
 296 şehridin Hażret-i Hāsan Buğra Hān Ğāzī, Hażret-i Yūsuf
 297 Qadīr Hān Ğāzī, Hażret-i Seyyid 'Alī Arslan Hān Ğāzī
 298 cemī' ümerāları birle kırk miñ leşkerni ālıp şehrdin çıkıp
 299 şaf tartıp turdılar. Kāfirler hem şaf tartıp turdı. Özlerini
 300 kāfirlerğa urup kāfirlerini ferākende qılıp kāfirler qaçıp
 301 Yañı Hişār mevzī'ğa bardı. [XV] Hażret-i 'Alī Arslan
 302 Hān Ğāzī toqsan miñ leşkerni ālıp kāfirlerini qoğlap
 303 soquşa soquşa Öртеñ Qara dégen yerde qarār taftı-lar.
 304 Ānda hem ne-çend miñ kāfir bar érdi. Ceng qılıp
 305 kāfirlerdin hūn-ı ceyhūn āqıttılar. Hażret-i Pād-şāh-ğa tiğ
 306 teber kār qılmadı. Kāfirler hayrān qaldı. Çigālū'l-Halḥāl-ı
 307 Māçin āydı-kim bularğa tiğ teber aşla kār qılmaydur. Héç
 308 nemerse ötmeydür. Hażret-i Pād-şāh-ğa kaydağ kılsa tiğ
 309 öter. Her kişi şunı āñlap bérğü dék bolsa boyı téñi āltun
 310 bérey dép va'de-ler kıldı. Şol vaqt-da kāfirler içide
 311 Ucatlıq bir kim-pīr bar érdi. Āydı-ki munuñ işini men
 312 qılır men dép hīle-ler bile İslām leşkerige özini āldı. Neçe
 313 kün çerik içide yürüp Hażret-i Pād-şāh-nıñ burçı hāne-
 314 leride ḥidmet-de yürüp munuñdın héç kişi haber-dār
 315 bolmadı. Bir küni ğazātın yanıp oturup édiler. Bir ne-
 316 çend ceng-niñ vāqı'a-sını beyān qılıp Hażret-i Pād-şāh-nı
 317 ta'rīf ü tavşif qılıp suvāl kıldı. Āydı-ki ey pād-şāh-ı 'ālem-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

318 penâh hâzretlerige tîğ teber kâr kılmaydur. Ne vâkı‘adur
 319 dédi. Hâzret-i Seyyid ‘Alî Arslan Hân Pâd-şâh Ğâzî hüş-
 320 vaqt-lik-leride âydılar kim maña héç vaqt-da tîğ teber
 321 ötmes. Meger nemâzğa turğanda bedenim su bolur. Şol
 322 maħal-da yegân birle salsa hem késer dédiler. Bu cādū
 323 né-me söz né-me vâkı‘a bolup-dur. Hâber-dâr bolup yürür
 324 érdi. Hâzret-i Pâd-şâh-nıñ gevher-nişârlarındın bu sözni
 325 eşitti. Ānıñdın héç kişi-niñ haber[i] bolmadı. Bu dalle
 326 leşker arasındın çıķıp Çigâlū‘l-Halħâl-ı Mâçin-ğa hüş haber
 327 äytti. Bu kâfir hüş-vaqt bolup bu dalle-ge zer zîver bisyâr
 328 bérdi. [XVI] Bir kün nemâz-ı bâmâdâğâ ezân oқudılar.
 329 Müselmânlar cem‘ bolup şaf şaf bolup turdılar. Sünnet-ni
 330 edâ kılip farz-ge tekbîr étti-ler. Nemâzğa turdı-lar. Mollâ
 331 imâm-nıñ köñlide süre *innâ a‘taynâ* érdi. Ağızlarığa *innâ*
 332 *fetaħnâ* kélđi. Kâfirler haber-dâr bolup vaqt-nı ğanımet
 333 bilip şaf-der-şaf kirip müselmânları şehâdet-ke
 334 tegüzdiler. *Ve kefa bi‘l-lahi şehîden muħammeden*
 335 *resûlu‘l-lah* âyet uş-bu yerge yetkende Hâzret-i Pâd-şâh-
 336 nıñ mübârek başlarığa şimşîr saldı. Mübârek başları ten-
 337 leridin cüdâ boldı. Hâzret-i Pâd-şâh-nıñ mübârek
 338 başlarındın âvâz kélđi kim hüş-mu bî-ğamm mollâ
 339 ékendük-ler dédiler. Zât-ı ism-i şerîf-leri Mollâ-‘Alem
 340 éken-dük-ler. H‘âce-i bî-ğamm ât laķab boldı. [XVII]
 341 Kâfirler ehl-i beyt-lerige ât saldılar. Bular tohtap turup
 342 ceng kıldılar. Ne-çend kâfirleri düzahķa sipârîş kıldılar.
 343 Kâfirler ğalebe kılip âħîr bularnı şehîd kıldılar. Āndın kén
 344 ne-çend kızlar bile Bübî-çe Meryem Hânım âh-ı derd-nâk
 345 tartıp ceng-ge kirdiler. Yegirmi beş kâfirni cehennem-ge
 346 iberdiler. Kâfirler ğalebe kılip kélđi. Yerge qaraladılar.
 347 Yér yarıldı. Şol sâ‘at yerge kirip ğayb boldılar. Āndın
 348 kızlarını şehîd kıldılar. [XVIII] Hâzret-i Hasan Buğra
 349 Hân Ğâzî, Hâzret-i Ésen Buğra Hân Ğâzî, Hâzret-i
 350 Yûsuf Qadîr Hân Ğâzî bu pâd-şâh-lar meydânğa kirdiler.
 351 Kâfirleri kırıp hün-ı ceyhün aķıtıp pâre pâre kılip mâl
 352 emvâl-larını âldılar. Cükta Reşîd, Nükte Reşîd, Çigâlū‘l-
 353 Halħâl-ı Mâçin on éki miñ leşker bilen kaçıp kétđi. Ārka-
 354 sındın çoğlap Kökyâr dégende yetti-ler. Anda yetti kéçe
 355 kündüz ceng kıldılar. Ne-çend müselmân-lar şehîd boldı.
 356 Īn-heme ceng kılip râst kélmedi. Hâzret-i Sultân-nıñ bir
 357 oğlanları ‘Osman Buğra Hân Ğâzî atmış kişi-leri bilen
 358 şehâdet taptı-lar. Kâfirler ceng kıla kıla Çeben şehrigе
 359 kaçıp kétđi. [XIX] Hâzret-i Yûsuf Qadîr Hân Ğâzî,
 360 Hâzret-i Hasan Buğra Hân Ğâzî, Yar-kend şehrigе kélip
 361 tüştiler. Halk-nı imânğa delâlet kıldılar. Benük-zebân

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

362 müselmân boldılar. İmân keltürdiler. Halk pil mâlmı cân
 363 ten-lerini nişâr kıldılar. Heme-sini faqirlerğa bér diler. Bu
 364 halk-nıñ haqqıda du'â-yı hayr kıldılar. Cem'î müselmânlar
 365 âmîn dé diler. Bu müselmân-larınñ haqqıda du'â icâbet
 366 boldı. Bu du'ânıñ berekâtıdın Yar-kend şehrgiz harâb
 367 bolmas dép-dürler. [XX] Āndın Ĥazret-i Seyyid 'Alî
 368 Arslan Ĥan Ġazî Pād-şâh şehîd bolğan yerge keldiler.
 369 Ĥazret-i Sulţān Ĥasan Buğra Ĥan Ġazî başlarını yalañ
 370 kılıp közlerini kökke tikip qol açıp du'â kıldılar.
 371 Müselmânlar âmîn dé diler. Henüz du'aları temâm
 372 bolmap ér di-kim bir qaranğu pürân peydâ boldı. Āsmân-
 373 nı yér, yérni āsmân kılığan-dék boldı. Bir sâ'at-dın kén
 374 pürân fest boldı. Cihân yaruğluq boldı. Baqsa-lar,
 375 şehîdlerniñ üstünige qum tüşüpdür. Kâfirlerniñ üstünige
 376 şür tüşüp-dür. Ol bâ'ış-din Qum-ı Şehîdân ât koydılar.
 377 Āndın kén qopup cemî'-le[ri] ve leşkerleri bilen Kâşkarğa
 378 revân boldılar. Barıp taht-gâh-larıda olturdılar. Temâm
 379 Kâşkar halkı zâr zâr çün ebr-i nev-bahâr yığlap mâtem
 380 tuttılar. Rāvî andağ keltürüp-dürler kim târiħqa tört yüz
 381 seksen toquz ér di. 'Aşür ây-nıñ onı küni Ĥazret-i Seyyid
 382 'Alî Arslan Ĥan Ġazî Pād-şâh şerbet-i şehâdet nüş kılıp
 383 şerâben tahûr içip şehîd boldılar. [XXI] Rāvî andağ
 384 rivâyet kılıp-durlar kim Ĥazret-i Sulţān Ĥasan Buğra Ĥan
 385 Ġazî ve Ĥazret-i Ėsen Buğra Ĥan Ġazî ve Ĥüseyn Buğra
 386 Ĥan Ġazî ve Ĥazret-i Yûsuf Kâdir Ĥan Ġazî bu pād-şâh-
 387 lar on éki yıl taht-ı hilâfet-de olturdılar. Olarınñ vaqt-
 388 larıda destâr keymegen kişi-ni körse-ler yâ haber âlsa-lar
 389 başğa temür miş qaçar érdiler. Şundağ ma'mûrluq boldı
 390 kim çerik aş-lıq-nı bir pil-ğa âlmadılar. [XXII] Bu pād-
 391 şâh-lar taht-ı tecemmül-de olturup érdiler. Yüz kişi üç
 392 ser-dârı bilen Türk-istân-dın élçi kelip-dür dép Mevlânâ
 393 Sa'îd-i Kâşkarğa haber bér diler. Ĥazret-i Pād-şâh kirsün
 394 dé diler. Ĥ'âce 'Abdullah-ı Türk-istânî ve Ĥ'âce Ebû
 395 Bekir-i Taş-kendî kirip ne-çend yerde zemîn-büse kılıp
 396 turdılar. Ĥazret-i Pād-şâde-ler harmanlar açmaqlar. Ne-
 397 hâliñ-lar bar, riyâzet ü meşakkat tart[t]ıñız dép suvâl
 398 kıldılar. Olar hem ta'zîm kılıp âydılar kim ey pād-şâh-ı
 399 'âlem-penâh, Türk-istân vilâyeti küffâr boldı. Ĥazret-
 400 leridin şefâ'at tilep keldük dép 'arz kıldılar. Bu pād-şâh-
 401 lar ve ümerâlar bî-ħadd bî-kıyâs leşker yıgıp Türk-istân
 402 vilâyetiğa aqlandılar. Türk-istânğa yetip érdiler. [?] kiçik
 403 heme halk öziçe kelip itâ'at kıldılar. Ĥazret-i Pād-şâh-nıñ
 404 der-gâh-larığa yığıldılar. Āndın Ĥazret-i Sulţān Ĥ'âce
 405 Aħmed Yâsevî Pād-şâh-nıñ mezâretleriğa tavâf kılıp âb âş

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

406 kılıp leşkerge bédiler. Hatm-i Qurân kılıp şevâbını
 407 ervâh-ı şühedâlarğa bağışladılar. Hazret-i Pâd-şâh şol yazı
 408 kışı Belh-[de] turup Türk-istânını Taş-kendni temâm
 409 musahhar kılıp soñkı yılı yana atlandılar. Şehr mü şehr
 410 kabîle-be-kabîle yürüp federleri-niñ kılıç-larını çafıp
 411 yürügen yollarıda yürüp tüşken yerleride tüşüp küffârını
 412 fetih kılıp Deryâ-yı 'Ummândın Deryâ-yı Qolzum tâ
 413 Qurdum-ğaça bularnıñ şimsirleri-niñ şu'le-sidin İslâm
 414 münevver boldı. Râhı şerî'at küşâde boldı. Dîn-i İslâm,
 415 millet-i Aħmed ber-çarâr boldı. Bu vaqt-ğaça ne-çend yıl
 416 ötti. Ėmdi Kâşkar-zemîn-ğa yanalı dép maşlahat-da
 417 érdiler. Kâşkar-zemîn ġarq-ı kâfir-istân-lıq émiş dép
 418 haber keldi. Şol sâ'at leşker cem' bolsun dép münâdî-der-
 419 münâdî kıldılar. Leşker cem' boldılar. Hazret-i Sultân
 420 Hasan Buğra Han Ğâzî, Hazret-i Yûsuf Qâdir Han Ğâzî
 421 Pâd-şâh-ğa âydılar kim siz Medâyin-ğa barıñ. Hazret-i
 422 İmâm-larğa 'arz kılıñ. Kâşkar-zemîn kâfir-istân-lıq émiş.
 423 Hazret-leridin meded tiley-dür miz dép 'arz kılıñ dediler.
 424 Hazret-i Yûsuf Qâdir Han Ğâzî Pâd-şâh, Medâyınğa
 425 yürüdiler. Hazret-i Hasan Buğra Han Ğâzî Pâd-şâh
 426 yetmiş miñ kişi birlen kélip Kâşkar şehrini qurşap tüşti-
 427 ler. İn-heme kâfirlerini kırıp hün-ı ceyhün aqtıttı-lar.
 428 Müselmânlar zafer taptı-lar. Kâşkar halkı-nı kâfirler öz
 429 dîniğa kirküzüp it eşek toñuz ġüşti-nı yép harâm harîş-ni
 430 mubâh bilip muṭlaq kâfir bolup qalıp éken. Kâfirler
 431 tarafıdın Çükta Reşid meydânğa kirdi. Müselmân-lar
 432 tarafıdın Hazret-i Ėsen Buğra Han Ğâzî Pâd-şâh
 433 meydânğa kirip bahâdurluq körküzüp nâm naşb-larını
 434 'ayân u beyân kılıp ceng-ge kirdiler. Andağ ceng kıldılar
 435 kim şifat-ke râst kelmes. [XXIII] El-kışşa andağ rivâyet
 436 kılurlar kim bu dört imâm-lar Medâyin-de érdiler. Üç ay-
 437 çılıq âvğa çıqıp érdiler. Hazret-i Yûsuf Qâdir Han Ğâzî
 438 pîş-gâh-da turup kıyâm keltürüp 'arz kıldılar kim ey
 439 Evlâd-ı Resûlu'l-lah, biz Kâşkar-zemîn-din kélür miz.
 440 Kâşkar-zemîn be-temâm küffâr boldı. Sizler dék evlâd-ı
 441 resûlu'l-lah-nıñ vaqtıda fetih tapmasa mundın kén fetih
 442 bolmas. Ruḡsat-ları bolsa bir néçe leşker-i İslam hem-râh
 443 bolur mikin? İnşâ'l-lahu te'âlî ġudây te'âlî-niñ 'inâyeti
 444 bolsa fetih kılıp hazret-leriniñ der-gâh-larığa kélgey-miz
 445 dediler. Hazret-i İmâm Naşru'd-dîn âydılar: Ey ümerâlar,
 446 Hazret-i Yûsuf Qâdir Han Ğâzî Pâd-şâh bile tiz tünd
 447 leşker cem' kılıp barıñlar. Eger 'âciz kelseñizler bizlerge
 448 nâme iberiñler dép yarlığ kıldılar. [XXIV] Hazret-i
 449 Hasan Buğra Han Ğâzî Pâd-şâh yarlığ kıldılar kim leşker

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

450 cem' bolsun. Kâfirlerğa amân bérgülük émes dép üç
 451 künde leşker cem' boldı. Temâm leşkerni âlip Yañı Hışâr
 452 mevzî'ğa barıp tüştiler. Başı Âltunluk ayağı Öртеñ
 453 Қарағаça kâfirler tüşüp yatıp érди. Ne-çend kün ceng
 454 kıldılar. Ceng kıla kıla tağ kırğaқыға yetti-ler. Ol mağalda
 455 tağ içidin ne-çend yüz kâfirler çıқıp müselmânlarını şehîd
 456 kıla başladı. Ol mağalda Hasan Buğra Han Ğazî Pād-şâh
 457 ağızlarıdın köfuk peydâ bolup mest téve dék burқurap
 458 ceng-i saht kıldılar. Hün-ı ceyhün aқıtıp yürüp қазақ-ы
 459 âsmâni birle bularğa ne-çend yerde oқ tégip şehâdet
 460 taptılar. [XXV] Hâzret-i Hasan Buğra Han Ğazî Pād-şâh
 461 meydânğa kélip bî-tâқat bolup na're-i ciger-bend tartıp
 462 özlerini urdılar. Kâfirlerdın hün-ı ceyhün aқıttılar.
 463 Hâzret-i Pād-şâh-ğa ne-çend yerde oқ tégdi. Қan-sırap
 464 yıқıldılar. Nükte Reşîd, Hâzret-i Pād-şâh-nıñ mübârek
 465 başlarını ten-leridin cüdâ kıldı. Hâzret-i Hasan Buğra
 466 Han Ğazî, şehâdet tapқandın kén kâfirler temâm
 467 müselmânlarını şehâdet-ke yetküzdiler. Güyâ kıyâmet
 468 kâyim boldı. Yaruқ cihân қaranguluқ boldı. [XXVI]
 469 Hâzret-i Yûsuf Қадір Han, Medâyin-de érdiler. Medâyin-
 470 din Yûsuf Қадір Han Ğazî, yüz miñ leşker bilen
 471 kéle durmış dép Çûқта Reşîd temâm leşkeri birleñ қақıp
 472 Çin şehrige kétti. Kâşқar halkı tuñfe-hâ(y) hediyye-ler âlip
 473 Hâzret-i Yûsuf Қадір Han Ğazî-niñ aldılarığa Endicân
 474 tağığa bardılar. Üzeñülerini közlerige sürtüp püş-i pây-
 475 larığa soydılar. [XXVII] Yana rivâyet-de keltürüp-dürler
 476 kim Hâzret-i Yûsuf Қадір Han Ğazî Pād-şâh, kırқ miñ
 477 leşkerni âlip dedem-niñ intiқâmını âlsam деп Hoten
 478 қаpap yegirmi tört yıl uruşup Hoten yurtını âlip Çigälü'l-
 479 Halhâl-ı Mâçin-ni öltürüp dedesi-niñ intiқâmını âlip
 480 Hoten-niñ mâl emvâlinı âlip kélip Han Arıқı-nıñ bir
 481 қаşını, Tazgun-nıñ Yetti Kent-ni, çârek-lik yérni bir
 482 mişқâl âltunğa âlip vaқf evқaf kıldı. Kâşқarğa yandılar.
 483 Yuқarğı yol birle Kızıl dégen yerge tüştiler. Hâzret-i
 484 Sultân Seyyid Arslan Han Ğazî Pād-şâh-nıñ haққı-leride
 485 lenger binâ kılgıu dék yér éken. Bir köl çafıñızlar деп emri
 486 kıldılar. Oşol sâ'at köl çafқalı muқayyed boldılar. Oқ
 487 başaқıda boşatıp âdem başıға bir muşt-dın tofraқ âlip bir
 488 künde köl fütken деп-dürler. [XXVIII] Hâzret-i İmâm-
 489 lar nâme-ni körüp âydılar kim ey yârânlar, bizge Kâşқar-
 490 zemîn-din nâme kéldi. Biz ez-bir ay fetğ-i küffâr üçün
 491 baradur miz. Bizniñ mundın özge işimiz yoқ turur деп.
 492 Be-тарaf-ı Kâşқar-zemîn revân boldılar. [Ne-çend] kündin
 493 kén Hâzret-i İmâm-lar, Hâzret-i Yûsuf Қадір Han Ğazî-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

494 ni Kâşkar vilâyetîga pād-şāh kıılıp be-ţaraf-ı Māçin revāne
 495 boldılar. Kélip şehrnîñ âldıga tüştiler. Kâfirler bu leşkerge
 496 hayrân kıaldılar. Şol vaqt-da Çûkta Reşidniñ bir sihr-geri
 497 bar érdi. Âydı-kim ey pād-şāhım, né-me munça bî-ţākat
 498 bolur sizler? Şehrni kórse âlur mu kórmeşe hem âlur mu
 499 dédi. Çûkta Reşid âydı: Ey vezîr, bu ne sözdür? Şehr
 500 körünüp turup mundağ deydür dédi. Sâhir dédi. Şol leşker
 501 neçe kün munda tursa men şehrnî yaşuray dédi. Çûkta
 502 Reşid ta'zîm kıılıp olturdu. Heme kâfirler hûş-hâl bolup
 503 ţabl-ı şād-yāne çaldılar. Tañ attı. Hâzret-i İmām-lar
 504 nemâzdın fâriğ bolup bir kişi-ni buyurdılar. Kirip aytğıl,
 505 bu kélgen kişi Hâzret-i Muḥammed Muştafa şalla'l-lahu
 506 'aleyhi ve's-sellem-niñ evlād-ları tururlar. Mübârek ism-
 507 leri Hâzret-i İmām Nâşru'd-dîn ve İmām Mu'înü'd-dîn ve
 508 İmām Zâhûrî'd-dîn ve İmām Qavâmü'd-dîn tururlar. Bu
 509 Mâverâü'n-Nehrdin Kâşkar-zemîn-ni feth kıılmaq üçün
 510 yüz kırk miñ leşker bilen kældiler. Meni buyurdılar kim
 511 sen kirip ol kâfirlerğa aytğıl, sağdağ-larını boyunlarığa
 512 âsıp meniñ aldımğa kélip müselmân bolup İmân
 513 keltürsünler. Eger İmân keltürmeşe-ler, Çûkta Reşid
 514 başlığın heme kâfirleriñ öltürüp balala[r]ını esîr kıılıp
 515 şehirlerini vîrân kıladur dédi. Bu sözni eşitip kâfirlerğa
 516 yaruğ cihân қaranğı boldı. Kâfirler endîşe kıılıp aydı:
 517 Dînimizdin yanmas miz dédi. Bir yaşıl çadır ordağa
 518 tégdiler. Şam'ân başlığ kırk bir sâhir, sihrğa muқayyed
 519 boldı. Ceng kılgalı râst boldılar. Şehr ğâyb boldı. Bildiler
 520 kim sihr-ger sihr kılgandır dédiler. Tañ attı. Şehr yana
 521 âşkâra boldı. Ţabl-ı ceng çaldılar. Şecâ'at-lik yigit-ler
 522 ceng-ge ât salış-ları hem-ân şehir yana ğâyb boldı. Şu-bu
 523 ţarîқа birle müddetî kırk yıl Çin şehri-niñ içide қarâr
 524 taptılar. 'Âkıbetü'l-emr Çûkta Reşid be-temâm leşkeri
 525 birle bir kéçe қаçıp kétti. [XXIX] Hâzret-i İmām-lar
 526 Çûkta Reşid, Nükte Reşidniñ arқа-sıdın қoğlap revāne
 527 boldılar. Hâzret-i İmām-lar nemâzda érdiler. Kâfirler
 528 vaqt-nı ğanîmet tafıp Hâzret-i İmām-ların vaqt-ı secde-de
 529 қoy-dék boğuzladı. Andın kén tuğnı âlay dép ĩn heme
 530 ceng kıldılar. Tuğçı-nıñ қolını késti. Tuğnı bérmeş
 531 tizleriğa âlıp tuttı-lar. Tizlerini hem késti-ler. Boyunlarığa
 532 kıstı, boyunlarını késti. Tuğ hevâğa urup ğâyb boldı. Kün
 533 tutuldu. Cihân қaranğuluқ boldı. Âsmândın âvâz kéldi.
 534 Yérdin ğırivî çıktı. Kâfirler be-ţarafı Māçin-ge kétdi. Bir
 535 kişi қаçıp Kâşkarğa barıp Hâzret-i Yûsuf Qādîr Han Ğazî
 536 Pād-şāh-ğa haber kıldı. Yûsuf Qādîr Han Pād-şāh Ğazî
 537 şol zemân açıldılar. Kéçe-lep күndüzlep kélip kördiler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

- 538 kim Hâzret-i İmâm-ların mübârek başlarını ten-leridin
 539 cüdâ körüp bî-hüş boldılar. Yana hüş-larığa kældiler.
 540 Kördiler kim âdem-niñ ölügi say-nıñ taşı dék yataður.
 541 Ma'lûm bolmaydur kâfir mü müselmân-mu dép hayrân
 542 kaldılar. Münâcât kıldılar şol sâ'at bir şâ'ıka peydâ bolup
 543 tağ-lardın su koyuldı. Asmândın yamğur yağdı.
 544 Müselmânların yüzini kıble-ğa kılıp koydı. Kâfirlerniñ
 545 tenini yüz töpen saldı. Kâfirlerniñ başını aqıtıp kétدی.
 546 Ândın kén Hâzret-i İmâm-ların mübârek cesedlerini
 547 şandûk içige âlıp koydılar. Özge müselmânların tenini
 548 defn kıldılar. Târîhka beş yüz toqsan âlti érđi. Zî'l-hicce
 549 ây-nıñ onı düşenbih küni, Hâzret-i İmâm-lar şerbet-i
 550 şehâdet nüş kıldılar. Vallahi a'lem bi's-şevâb.

II. Dil Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar

Tipik “Klasik Dönem Sonrası Çağatayca (Post-Classical Chagatay)” ya da diğer adıyla, “Geç Dönem Çağatayca” özellikleri gösteren *Buğra Tezkiresi*'nin, eldeki verilerden hareketle, özellikle vurgulanması gereken, diğer metinlere göre farklılık gösteren dil özellikleri ve bazı gramer unsurları üzerine çeşitli açıklamalar yapılmıştır:

§ Ünlü Yuvarlaklaşması

Çağatay yazmalarında, özellikle Nevayî'den sonra oluşturulan ve Klasik Dönem Sonrası Çağatayca eserler ile birlikte, Çağataycanın önemli bir fonolojik kaidesi haline gelen ön seste yuvarlaklaşma (*vowel labialisation*) metinde gözlenmektedir. Ünlüyle başlayan ve ikinci hecesinde yuvarlak ünlü barındıran iki heceli kelimelerde, yuvarlak ünlünün tesiriyle ön seste yuvarlaklaşma görülür: *oçuq* (77) [< *açuq*], *ozuq* (105) [< *azuq*]. Tek heceli kelimelerde görülen yuvarlaklaşmaya sadece *öy* kelimesinde rastlanmaktadır. Eski ve Orta Türkçe metinlerinde (abideler hariç) sıklıkla *ew* ~ *éw* şeklinde gözlenen kelimenin metinde, Çağataycadaki (Erken Dönem Çağatayca hariç) umumî kullanımı örnekler şekilde, yuvarlak ünlülü *öy* (173) şeklinde kullanıldığı görülür.

§ Dudak Ünsüzü Değişmesi

Metindeki ünsüz değişmelerinin (*consonant alternation*) başında; ön, iç ve son seste görülen *f* ~ *p* ~ *b* dudak ünsüzü değişmesi bulunmaktadır: *krş* → *pitidiler* (38), *fitidiler* (42) [Etü. < *biti-*]; *fütmedi* (155), *fütken* (488), *pütmeydür men* (156) [Etü. < *büt-*], *futuğa* (214) [Etü. < *buğ*]; *taftılar* (303) ayr *krş*. → *taptılar* (358), *çafıp* (410), *çafkalı* (486) [< Etü. *çap-*]; *köfük* (457) [< *köpük*]. Aynı hususiyet Farsça kelimelerin imlasında da görülmektedir: *ferâkende* (300) [Far. < *perâkende*], *federleriniğ* (410) [Far. < *peder*] vd. Metinde görülen bu düzensiz imlanın sebebi, Uygur alfabesinin etkisine bağlanabilir. Bilindiği üzere, İslamiyet etkisinde gelişen Orta Asya Türk edebiyatında, Timurlular devri dahil, Arap alfabesinin yanında azalan miktarda da olsa, bir süre daha Uygur alfabesinin kullanıldığını biliyoruz. Uygur alfabesinde *p*, *b*, *f* seslerinin aynı karakterle gösterilmesi, *Buğra Tezkiresi*'nin ilk nüshalarının Uygur alfabesiyle oluşturulduğunu, hiç olmazsa Shaw nüshasının Uygur yazısıyla oluşturulmuş bir nüshadan Arap harflerine çekildiğini ispatlayabilir.

§ Ablatif Ekinin Üleştirme Fonksiyonu

kırk kişini birdin birdin çarlap (129) “Kırk kişiyi birer birer çağırıp”; Eski ve Orta Türkçede sayılarda üleştirme (*distribution*) umumiyetle, sırayla sayacak olursak, I. Sayı isimlerine /+Ar/, /+şAr/

Turkish Studies

ekinin getirilmesiyle (Örneğin; *béşer, yégirmişer*); II. Sayı isminin tekerrür ikilemesi haline getirilmesiyle (Örneğin; *bir bir, altı altı*), III. sayı isminin instrumental ekiyle kullanılmasıyla (Örneğin; *birin birin*) elde edilir (Eckmann 2005: 83). Bunlara ilaveten, IV. olarak, ablatif ekinin de sayılara üleştirme fonksiyonu kattığını görmekteyiz. Bu özellik, Eski Türkçe devresinde de müşahade edilmektedir (Bkz. Gabain 2007: 114). Dikkat çekici nokta, metindeki ablatif ekli üleştirme sayısının instrumental ekli üleştirme sayısı gibi ikileme olarak kullanımındır.

§ Bazı Orijinal Yapım Ekleri

- /-n-çI/

ögrünç ~ ögrünçü, irinç ~ irinçü, bulunçsuz ~ bulunçusuz, yarlıkça ~ yarlıkça vs. örneklerinde görüldüğü gibi, /-n-çI/, /-n-çU/ şeklinde Eski Türkçede geçtiği tespit edilen (Gabain 2006: 53) ekin *Buğra Tezkiresi*'nde /-n-çI/ şekli bulunmaktadır: *korğunçI* (108) “korku”; /-n/ fiilden fiil yapan dönüşlülük ekinin *i < ü* düzleşmesi/daralması sonucunda /-çI/ şeklini aldığı görülmektedir.

- /+çI+IIK/

Eklendiği isme /+IIK/ ~ /+IUK/ ekine benzer fonksiyon üstlenmek üzere mensubiyet, ait bulunma ilgisi katar: *müselmānçılık* (89) “Müslümanlık, Müslüman olma”, *āšnāçılık* (131) “tanış olma; birlik olma”, *ayçılık* (436) “aylık”. Esasen, umumiyetle meslek isimleri oluşturduğu bilinen ekin (*témürçilik, aşçılık* örneklerinde olduğu gibi), örneğin *ayzaman* ismi ile de kullanılması (*üç ayçılık* “üç aylık”), ekin fonksiyonel kullanım alanının birden fazla olduğuna ya da fonolojik ve morfolojik açıdan bir değişimin olduğuna işaret eder. Eckmann'ın da belirttiği şekilde; meslek, uğraşı ismi oluşturan /+çIIK/ ile özellikle zaman adlarına gelerek o zamanın uzunluğunu, müddetini bildiren /+çIIK/ arasında bir fark olduğu düşünülebilir. O zaman burada, ek bünyesindeki /+çI/ morfeminin /+çA/ ekvatif ekinin daralma suretiyle oluşturduğunu savunmak makul görünmektedir (Bkz. Eckmann 2005: 47).

- /-Kez-/

Eski ve Orta Türkçede kullanılan fiilden fiil yapan faktitif fonksiyonlu ekleri şu formüllerle belirtebiliriz:

I. *fiil kök ya da gövdesi* + {*eke bağlı ünlü* (A, I, U)} + /-r/

II. *fiil kök ya da gövdesi* + {*eke bağlı ünlü* [I, U]} + /-t/

III. *fiil kök ya da gövdesi* + {*eke bağlı ünlü* [I, U]} + /-z/

IV. *fiil kök ya da gövdesi* + /-G/ ~ /-D/ + *eke bağlı ünlü* [A, I (nadir), U] + /-z/ ~ /-r/

Metinde, Orta Türkçe metinlerinde sıklıkla kullanılan faktitif eklerinin (/r/, /t/, /z/, /-DUr/, /-KUz/) yanında, nadir bir kullanım olan /-Kez/ şekline rastlanmıştır: *ötkezip* (192): krş. *ötke-* [Bkz. Eckmann 2005: 56; Hamidi, *Yusuf u Zeliha* 49a/5]. Bu şekil, Çağataycadaki yaygın kullanım olan /-GAr/'ın zetasizme uğramış bir varyantı olarak görülmektedir.

- /-sA-t-/

/-t/ faktitif ekiyle birleşmiş olarak karşımıza çıkan /-sA/ şeklindeki fiilden fiil yapan ek, metinde sadece bir örnekte bulunmaktadır: *körsetküçiler* (126). Esasen; /-sA/, eklendiği fiile istek, talep anlamı katar. Bu ek Doğu Türkçesinde nadiren karşımıza çıkmaktadır (Ayrıca bkz. Eckmann 2005: 57; ayrıca krş. *körse-* “görmek istemek” [DLT: I/281, Senglah: 304a/16]). İsimlere gelerek onlara istek anlamı katan /+sA/ eki (*suwsa-* “su içmek istemek”, *öpügse-* “öpmek istemek” vs. örneklerinde görülen ek) ile fiillere gelen /-sA/ eki arasındaki fonksiyonel benzerlik yani, “istek anlamı katma” özelliği ilgi çekicidir. Bir görüş olarak, eklendikleri tabanlar bakımından özdeş olmayan ve homofon bir yapı arz eden bu iki ekten isimlere gelen ekin aslında bir fiil kalıntısı olduğunu (< *sa- “yapmak istemek”) ve belki de Eski Türkçedeki *sa-* “düşünmek (yani yapmak istemek, zihinde kurmak, tasarlamak)” fiiliyle semantik bir bağının olduğunu düşünebilir; öte yandan, fiillere gelen /-sA/'nın bir tür arkaik fiilden fiil yapan şart-istek eki olduğunu söyleyebiliriz.

Turkish Studies

- /+sIrA-/

ķansırıp yıķıldılar (463) “Kan kaybedip yere düştüler”; Eski Türkçede de görülen /+sIr/ şeklindeki privatif ekiyle (Bkz. Gabain 2006: 48; krş. zetasizm → /+sIz/) /+a-/ isimden fiil yapan ekin birleşiminden oluşan (*compound*) bir ektir. *Buğra Tezkiresi*'nde geçen bu ekin, şüphesiz bir şekilde, Çağataycaya da geçmiş bulunan oldukça nadir sayılabilecek bir kullanımı örneklediği anlaşılmaktadır.

§ Şimdiki Zaman Çekimi

Çağataycada fiillerin şimdiki zaman çekimi (Devam etmekte olan, gelecekteki ya da tekrarlanan, alışılmış bir hareketi bildirir.) umumiyetle *A/-y (gerundium eki) + dur (< turur)* şeklinde oluşturulur. Metindeki şimdiki zaman çekimi umumiyetle bu kaideye uyar: *ķıladurlar* (3), *yétküzedür men* (8), *béredür* (32), *kéledür* (65), *boladur* (104); Nadiren *dUr (< turur)* yardımcı fiil unsurunun düşürüldüğü şekillere de rastlanmaktadır: *öltüre sen (< öltüredür sen)* (143), *tura sen (< turadur sen)* (230).

§ Fiil Çekiminde ve İyelik Eki Olarak II. Çokluk Şahıs

Fiillerin emir ve görülen geçmiş zaman II. çokluk şahıs çekiminde /+ηlAr/ eki kullanılmakla beraber, sadece fiillerin şart çekiminde II. çokluk şahıs ifadesinin temini için ve isimlerde II. çokluk şahıs iyelik eki olarak /+ηlAr/ ve /+ηız/ karışık bir şekilde düzensiz olarak kullanılmaktadır: *h'āhlasağlar* (131) ~ *h'āhlasağız* (190), *déseğler* (23) ~ *déseğiz* (95), *antığız* (155) ~ *hālığlar* (397). Ayrıca ilgi çekici istisna örnekler olarak; fiillerin şart, emir, görülen geçmiş zaman çekiminde II. çokluk şahıs ifadesinin temini için ve isimlerde II. çokluk şahıs iyelik eki olarak ek yığılmasının gözlemlendiği /+ηIzIAr/ şekline de rastlamaktayız: *kéleşizler* (447), *çafığızlar* (445), *bolduğuzlar* (98), *işizler* (98). Meseleyle bağlantılı olarak, saygı ve nezaket ifadesi olarak kullanılan ve esasen II. teklik şahsa hitaben kullanılan II. çokluk şahıs zamirinin tek örnekte *senler* şeklinde karşımıza çıktığını görmekteyiz: *zekevāt-nıñ sevābını tapķu dék bir iş buyur senler* (15); bu örnekte, II. teklik şahıs emir şekli olan *buyur*'dan sonra gelen *senler* zamiri, “siz” anlamı taşımakta olup emir kipindeki fiile “buyurunuz” şeklinde II. çokluk ifadeli nezaket anlamı katmaktadır.

§ é- Esas Yardımcı Fiilinin /-ken/ Partisip Ekiyle Kullanımı

Fonksiyonel olarak, anlamı pekiştirilmiş katmerli bir kullanım sağlamak amacıyla, bildirme görevli é- yardımcı fiilinin /-ken/ partisip ekiyle birleştirilerek oluşturulmuş rivayet edilen geçmiş zaman çekimi olan *é-ken* şeklinin* /-dük/ partisip ekini almış *é-* fiiliyle birleştirildiği görülmektedir: *ékendük (< é-ken + é-dük)*; örnekler: *'acāyib kārṵān ékendükler* (77), *Kāşķarğa pād-şāh ékendükler* (290). Bazı metinlerde aynı yapı içinde olmak üzere, *é-miş* şekli kullanılabilir. ** Tabiatıyla, *émiştük (< é-miş + é-dük < ermiş erdük)* şekli daha eski bir yapıya işaret etmektedir. Doğu Türkçesinde rivayet edilen geçmiş zaman partisip eki olarak /-mış/, daha ziyade şiir dilinde rastlanmaktadır. Zamanla Doğu Türkçesinde, /-mış/ yerine /-GAN/ partisip ekinin geçtiğini bilmekteyiz (Bkz. Eckmann 2005: 104). Dolayısıyla *émiştük* yerine *ékendük* şeklinin geçtiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

§ Şüphe Edatı “ékin”

Eski ve Orta Türkçe metinlerinde, müşterek *er- “olmak” kökünden türediklerini düşündüğümüz, tahmin veyahut şüphe bildiren *erinc* ve *erki* (Ayrıca bkz. Çağatay 1963: 245-250; Erdal 1991: 320-321) edatları bulunmaktadır. Çağataycada ise, eski kullanım olan *erki* yerine *é(r)ken* ya da

(*) Buğra Tezkiresi'nde, isimlerin rivayet edilen geçmiş zaman bildirimi ve rivayet edilen geçmiş zamanın rivayeti şeklindeki birleşik zaman umumiyetle *éken* şekliyle sağlanmakla birlikte [*Satuk Buğra Han Gāzi ékenler* (66), *ķalıp éken* (430)], bir iki örnekte *émiş* şekline de rastlamaktayız [*kāfiristānlık émiş* (417)].

(**) Örneğin Ali Şir Nevayî'nin *émiştük sēn* redifli bir gazeli vardır [Ali Şir Nevayî, *Gara'ibü's-Sıgar*, (Kut 1996: 370)]: *könjül alurda 'aceb dil-rübā émiştük sēn / né dil-rübā ki belā-yı hudā émiştük sēn ...*

é(r)kin şüphe edatları kaydedilmiştir (Bkz. Eckmann 2005: 134). Buğra Han Tezkiresi'nde kullanılan şüphe edatı *ékin* (< *erkin*)'dir: *bu néme kişiler ékin* (61). İlgi çekici bir özellik olarak, soru eki/edatı *mU*'dan sonra, söz konusu edatın kontraksiyon yoluyla *mikin* (< *mu ékin*) "... mu acaba?" şeklini almasıdır: *şol kimerse şu bu mikin dép* (90), *bizni alur mikin dép* (96), *leşker-i İslâm hem-râh bolur mikin* (443).

III. Tercüme

Buğra Tezkiresi

[I] Bir gün Hazreti Ebunnaşr Samanî'nin bir müritleri sordu: "Ey ulu kişi, bunca dünya malın var, neden hala ticaretle uğraşıyorsun?". Hazreti Ebunnaşr Samanî cevap verdi: "Ey müritler, doğru söylüyorsunuz; ama ben Hazreti Resulullah'ın sünnetini hiçbir zaman terk etmedim. Bu sebeple (bundan sonra da) terk etmek istemiyorum. (Ticaret için) Sefere çıkınca zekat verip böylece fayda sağlıyorum. Ticaret yapmayı bıraksam zekat vermenin sevabından mahrum kalacağım" dedi ve ilave etti: "Ey müritler, bu hikâyeyi işitmediniz mi? Bir gün Allah'ın elçisi, mübarek mescitte oturmuştu. Birkaç zavallı sahabe gelip sordu: "Ya Resulullah! Zengin olan diğer sahabeler zekat veriyorlar. Bize de zekatın sevabını elde edebileceğimiz bir iş buyursanız, bizler de o işi yapıp zekat vermenin sevabına denk sevap kazansak" diye arz ettiler. Allah'ın elçisi cevap verdi: "Ey çaresiz sahabeler! Her gün sabah namazının farzını yeterince eda ettikten sonra otuz üç kez "*sübhân-allah*", otuz üç kez "*el-ğamdü'l-illah*", otuz üç kez "*allahu ekber*", on kez "*lâ ilahe illâ'l-lahu ve vahdehu lâ-şerîke lehu lehu'l-mülkü ve lehu'l-ğamdü ve huva 'ala külli şey'in kadîr*" dersiniz, zekat vermenin sevabını kazanırsınız." diye emrettiler. Bu zavallı sahabeler bu duruma çok memnun kaldılar. (Bir süre) Sonra, bu muradına erememiş sahabeler Allah'ın elçisinin huzuruna tekrar gelip "Ya Resulullah! Zengin sahabeler de bizim okuduğumuz duaları okuyup onlar da sevap kazanıyorlar." diyerek arz ettiler. Allah'ın elçisi cevap verdi: "*dalike fazlu'l-lahi yû'tîhi men yeşâ*" Yani, "Allah, zekatın sevabını istediği kuluna verir. Ben (kime sevap verdiğini) nasıl bilirim.". Yeterince malumdur ki zekatta sınırsız sevap varmış. Bu sebeple ben (zekat verecek geliri sağlamak için) ticaretle uğraşmayı bırakmadım. [II] Allah resulü buyurdular: "Sultan Satuk Buğra Han'ı Hoca Ebunnaşr Samanî imana müşerref edecek." dediler. O zaman, sahabeler tarih düşürüp yazdılar: "Allah resulü dünyadan geçip üç yüz otuz üç yıldan sonra Türkistan vilayetinde Hazreti Sultan Satuk Buğra Han Gazi adlı bir şerefli kişi doğup on iki yaşlarında bu zorluğa müşerref olur." diye yazdılar ve Allah resulü o yerde şöyle buyurdu: "*evvelü men aslama min et-türk*". Bu hadisin manası şudur: "Türkistan bölgesinden Sultan Satuk Buğra Han Gazi Müslüman olacak.". Bir zaman sonra Hazreti Hoca Ebunnaşr Samanî doğup bu dünyaya geldiler. Zahir ilimleri tahsil edip tefsir ederken "*evvelü men aslama min et-türk*" şeklindeki hadisi gördüler. O Sultan Satuk Buğra Han Gazi kimdir diyip o şahsa gıyabında âşık oldular. Tarihe bakıldığında, Hazreti Sultan'ın doğumuna az kalmıştı. Aşk hisleri galip gelip Hazreti Sultan'ı takiben Türkistan tarafına sefer kıldılar. [III] Hazreti Sultan Satuk Buğra Han Gazi, on iki yaşına girdiler. Avlana avlana aşağı bayırda Bakû denen yere ulaştılar. Oradan baktılar ki bir takım hoş suretli ve siretli güzel insanlar düzlükte konaklamış. Hazreti Sultan, maiyeti ile beraber (bu insanların bulunduğu) kervanların bulunduğu yere yöneldiler. (Bu bölgenin) şehirlerinde böyle halk, böyle insanlar yoktu. Bunlar nasıl insanlarmış diye şaşırarak "Yürüyün, gidip görelim." diyip yola koyuldular; ama bu kervanlar Hazreti Hoca Ebunnaşr Samanî'ye aitti. Hoca Ebunnaşr Samanî gördü ki birkaç atlı gelmektedir. Yakına geldiler. Gördüler ki tarihte görülen (tarihte bahsi geçen) Hazreti Sultan Satuk Buğra Han imiş. Hazreti Ebunnaşr Samanî bakıp "Çok şükürler olsun, isteğim müyesser oldu." diyerek çok mutlu oldular ve derhal hizmetkârlarına söylediler: "Dünya ve ahiretin sultanı, benim maksudum gelmektedir. Bil ki benim bu diyara gelişimin sebebi şu şerefli zat ile karşılaşmak içindir. Ey hizmetkârlar, yükü (değerli malları) açıp (önlerine) koyun!". Hoca Ebunnaşr Samanî öncülüğünde hepsi namaza durdular. Namazı bitirdikten sonra tekrar yerlerine geçtiler. O vakte kadar (yerlerine geçinceye kadar) Hazreti Sultan at üzerinde durdular. Hazreti Sultan şaşırıp "Tuhaf

Turkish Studies

kervan imiş. Bizden korkmadan yüklerini açık bırakıp başlarını yere vurmaya (secde etmeye) meşgul oldular.” diye söylendiler. Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî yedi adım yere, Hazreti Sultan'ın huzuruna gelip selam verdiler. Hazreti Sultan attan inip Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî ile görüştüler. Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî, Hazreti Sultan'ı izzeti ikram ile karşılayıp yerleştikleri yere (misafir olmak üzere geçmeyi) teklif edip, güzel (değerli) mallardan ikişer ikişer armağan olarak alıp gelip huzurlarına bıraktılar. Ondan sonra Hazreti Sultan, Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî'yi gayri ihtiyarî olarak kabul ettiler. Çünkü Hazreti Sultan'ın gönüllerinde (kabul etmek) vardı. Birisi ortaya çıkıp Müslümanlığı bize o kimse öğretir diyerek (o kişinin adı için) Hazreti Hızır demişlerdi. O kimse bu kişi mi acaba, adınız nedir diyip şüphle adlarını sordular. O vakit, Hoca Ebunnasr Samanî dediler: “Benim adım Hoca Ebunnasr Samanî'dir”. Hazreti Sultan, Hızır Aleyhisselam'ın söylediği kişi buymuş diyip sevindiler ve “Ey baba! Her ne deseniz kabul edelim; ama biz atlı olmamıza rağmen yükünüzü açık bırakıp (yükü) alırlar mı acaba diyip korkmadan başlarınızı yere vurmaya (secde etmeye) meşgul oldunuz. Biz sizleri tanımadık. Bu yaptığınızın hakikatini bize açıklayın.” dediler. O zaman Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî cevap verdiler: “Ey padişahzade! Bu dünya ebedî değildir. Her kişi bu dünyadan gidecektir. Malk mülk, şans talih ve insanlar ki vefasızdır. Bil ki mal mülk (sevdası) yüzünden insan cehennem tutulur ve hepimiz bu dünyadan ahirete sefer etmekteyiz. Bu dünyadan sefer etmekte olan kişiye (o yolda gerekecek olan) azığı (iman ve ibadet) hazırladık.” Hazreti Sultan, Hazreti Ebunnasr Samanî'den bu sözü işitip gönüllerinde korku zuhur etti. Dedi: “Ey hoca! Müslüman olmayı sağlayan şeyi söyle! Ben de söyleyip Müslüman olayım.” Hazreti Ebunnasr Samanî tam olarak dediler: “Kelime-i tayyibe *lâ ilahe illâ'l-lah muhammedün resûlu'l-lah*, kelime-i şehâdet *eşhedü en-lâ ilahe illâ'l-lah ve eşhedü enne muhammeden 'abduhü ve resûluhü'*. Hazreti Sultan, kelime-i tayyibe ve kelime-i şehadeti tekrarladılar. Ondan sonra Muhammed denen kişi kimdir diye sordu. Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî, “Muhammed, Allah'ın dostudur. Dünya ve ahireti Allah, o Muhammed için halk etmiştir. O, kıyamet günü günahkârları cehennemden kurtarıp cennete alıp gider. O Muhammed'in dini ve şeriatları doğrudur. Başka peygamberlerinki gibi değildir. Diğer peygamberlerin şeriatı nesh olunmuştur. Her kim Muhammed'in yürüdüğü yolda yürürse dileğine, isteğine erer.” diyerek Allah'ın resulünü anlattılar. Sonra Hazreti Sultan, Hoca Ebunnasr Samanî'ye: “Ey yolunu kaybetmişlere yol gösteren! Kelime-i şehadetten yine bir parça gösteren bir şey varsa öğretin. Ben de öğrenip Allah için ibadet etmeye meşgul olayım.” dediler. [IV] Hazreti Sultan, kırk kişiyi teker teker çağırıp “Ey yârenler! Eğer benimle birlik olmak istiyorsanız, benim gibi Müslüman olun. Hazreti Resulullah'ın dinleri bütün dinlerin büyüğü ve faziletlisidir. O dine müşerref olunuz.” diye nasihat etti. [V] Hazreti Sultan Satuk Buğra Han'ın dedeleri Harun Buğra Han, kâfirlikte taştan da yamandı. Ordusu sınırsız sayıda çoktu. Zihin uyanıklığıyla Hazreti Sultan'ın Müslüman olduğunu anladı; ama daha açık bir şekilde belli olsun diye hiç kimseye söylemedi. [VI] Hazreti Sultan'ı öldürmeye kastetti. Bu sözü Hazreti Sultan'ın anneleri anlayıp feryat edip dediler: “Ey kâfirler! Bunca yılın yüzüne, riyazet ve meşakkat ile yetiştirdiğim evladımı niçin günahsız yere öldürüyorsun?” diyip müdahale ettiler. Harun Buğra Han merhamete gelip dedi: “Ey mazlum! Oğlun bizim dinimizi viran ederek Muhammed'in muhabbetini (gönlünde) ziyade etti.”. (Annesi) “Ey kâfirler, benim evladımı sınavıp bak! Eğer Muhammed'in dinine girmişse öldür.” diye konuştular. Bu söz Harun Buğra Han'a makul geldi. [VII] Harun Buğra Han, bütün beyleri ile istişare edip dedi: “Bir puthane inşa edelim.”. Tuğla hazırlatıp bir kişiyi gönderip Hazreti Sultan'ı çağırttı. Harun Buğra Han dedi: “Ey evlat! Sizden bizim dinimizden çıkıp Muhammed'in dinine girdi diyerek şüphe ediyoruz. Hazreti Sultan, kâfirlerin ant içişine uygun olarak ant içtiler. Harun Buğra Han tam olarak inanmadı. Dedi: “Ey evlat! Bu antınıza tam olarak inanmıyorum. Biz bir puthane inşa etmekteyiz. O puthanenin duvarını siz yaparsanız tam olarak inanırım.” dedi. Hazreti Sultan harekete geçip endişe ederek nasıl yapsam olur acaba diyip kabul ettiler; ama çok perişan oldular. [VIII] Hazreti Ebunnasr Samanî'nin huzurlarına varıp dediler: “Ey ulu kişi, Harun Buğra Han benim Müslüman olduğuma şüphe ediyor. Beni denemek için bir puthane yaptırıyor. O puthanenin duvarını önce siz tamamlayın diyor. Eğer kabul edersem, İslam dininden çıkıp küfre sapmış olurum. Benim ne yapmam gerekir?” Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî cevap buyurdular: “Ey evlat! Kendini koruyup saklamak için bazı gizli işleri yapmaya cevaz vermişlerdir. Eğer duvar yaparken mescit (duvarı yapma) niyetine diyip yaparsanız, Allah'ın huzurunda elbette sevap bulursunuz. Kâfirlerin belasından kurtulursunuz. Çok

Turkish Studies

üzülmeyin.” Hazreti Satuk Buğra Han bu sözü işitip sevindiler, evlerine döndüler. Ertesi gün güneş doğdu. Harun Buğra Han, puthanenin inşa edildiği yerde toplanılmasını bütün asker ve beylere duyurdu. Bütün kâfirler puthanenin yapıldığı yerde toplandı. Harun Buğra Han, Hazreti Sultan’ı çağırıp alıp gelip dedi: “Ey evlat! Eğer siz bizim dinimizdeyseniz, bizim yaptığımız işi siz de yapın. Bizim secde ettiğimiz şeye siz de secde edin. Biz bugün bir puthane inşa ediyoruz. Önce siz tuğla koyun, bizim gönlümüz (ancak böyle yaptığımız zaman) rahatlayacaktır.” Hazreti Sultan tamam diyip kendi isteği ile, küreklerini bellerine kısıtıp bileklerini sıvayıp tüm yârenleri ile birlikte (içlerinden) mescit yapma niyetine diyip iki kez tuğla götürüp gidip puthanenin yapıldığı yere bıraktılar. Üçüncü kez de tuğla alayım diye gitmişlerdi; ama Harun Buğra Han seslenerek dedi: “Ey yavrum, evladım durun! Bundan fazla bedeninize iş yaptırmaya (benim) takatim yok. Size böyle yaptırmamın bir amacı vardı. Şimdi anladım. Her ne isterseniz yapın.” (Harun Buğra Han’ın) bütün askerleri geri döndü. [IX] Hazreti Sultan gece yarısını geçirip Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî’ye (ulaşma) isteği üzerine kırk kişi ile (Samanî’nin) huzuruna varıp “Ey ulu kişi! Eğer izin verirseniz, ayaklanıp kâfirlere saldıracam. Allah bize zafer verecektir.” [X] Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî, Hazreti Sultan ve bütün yârenleri ile kalkıp yola çıktılar. Harun Buğra Han’ın sarayına ulaştılar. Hazreti Hoca Ebunnasr Samanî ellerini açıp dua ettiler: “Allahım, ihsanının faziletiyle kâfirlere katı uyku ver. Müslümanlara zafer ver.” O vakit, Hazreti Ebunnasr Samanî’nin duaları kabul olup kâfirlere o şekilde uyku verdiler. Öyle ki birinin belinden tutup sürükleyecek olsa diğer birinin haberinde olmazdı. [XI] Hazreti Sultan attan inip kılıçlarını (kıymından) çıkarıp Harun Buğra Han’ın bulunduğu yere girdiler. Baktılar ki Harun Buğra Han uyuya kalmış, bir hizmetçisi de çerağ çıkarıp (uyuklar vaziyette, öylece) oturmuş. Harun Buğra Han’ın başını keseyim diye kılıçlarını yokladılar; fakat gönüllerine düşmanı uykuda öldürmenin namertlik sebebi olduğu fikri düştü. Bu kâfiri uykusundan uyandırıp imana davet etmenin daha uygun olacağını ve her ne kadar kâfir de olsa tuzunun (bana verdiği ekmeğin aşım) hakkı var diye düşündü. (Yediği) Tuzun hakkını hesaba katayım diyip kılıcın ucuyla (Harun Buğra Han’ın) ayağına batırdılar. Harun Buğra Han acıyla uyanıp baktı ki Hazreti Sultan kılıcını çıkarıp başında durmaktadır. Bu kâfir dedi: “Ey sultan, böyle devlet sende varken ne sebepten böyle bir iş ediyorsun?”. Hazreti Sultan cevap verdi: “İşin hayırlısı şudur ki benim yaptığımı yap! Kalk, vakti fırsatı değerli bil! Bu kelime-i şerifi, *lā ilahe illā’l-lah muḥammedün resūlu’l-lah*, söyle!”. O bahtsız kâfir kabul etmedi. Hazreti Sultan ne kadar uğraştıysa da bu cehennemlik Allah’ın yardımını bulup Müslüman olmayı kabul etmedi. Hazreti Sultan kaç kez kılıçlarını kaldırıp (o kâfirin) başını keseyim diye niyetlendiyse de (bu kâfirin) tuzunu yediğini ve dedelik hakkı olduğunu düşünerek kılıçlarını geri çevirdiler. Son çare (olarak) yüzlerini yüce Allah’ın dergâhına (göğe) çevirip dua ederek yalvardılar: “Ey var olan Tanrı! Sen bütün yaratıkların halini görüyorsun, kaç kez kılıç kaldırıp (onun) başını keseyim diye hamle kıldırısam da dedelik hakkını ve (onun sayesinde yediğim) tuzun hakkını düşündüm. Eğer bir süre ki (böyle yapmamın) sebebi dedelik hakkı da olsa ey Allah, kahredicilik sıfatın ile bu kâfiri yere yuttursan!”. Hazreti Sultan’ın duaları kabul olup yer sarsılıp yarılıp Harun Buğra Han’ı dizine kadar yuttu. Hazreti Sultan nasihat ederek dedi: “Ey kâfir bu hali gördün mü? Gel, iman getir. Ben sana dua edeyim. Bu beladan kurtul.”. Bu bahtsız, yere girmem senin dinine girmekten daha iyidir diyerek kabul etmedi; yer (onu) edep yerine kadar yuttu; yine de kabul etmedi. Hazreti Sultan’ın gazabı gelip tekrar dua etti. Harun Buğra Han’ı yer yuttu. Yok oldu. O vakit, doğudan sabah saadetinin parlaklığı zuhur etti. Hazreti Sultan, “İslam’ın davulunu benim adıma vurunuz! Minareye çıkıp Hazreti Satuk Buğra Han Gazi’nin devri mi devri diyiniz. Namazın ezanını gür sesle okuyunuz.” diyerek emrettiler. [XII] Hazreti Sultan Satuk Buğra Han, on iki yaşlarında gaza ile meşgul oldular. Düzlükte kâfirler ile savaştılar. Kışıkta yüce Allah’a ibadet ettiler. Hazreti Satuk Buğra Han doksan altı yaşlarına kadar Belh civarındaki Amu Derya’ya kadar, bu tarafı (rivayet edenin bulunduğu yön) Kün-Kış-Kerek denen yere kadar, kuzey tarafı Karakurdum denen yere kadar Hazreti Sultan, kılıçları ile kâfirleri Müslüman edip Hazreti Muhammed Resulullah’ın şeriatlarını ve dinlerini yayıp rağbet edilen hale getirdiler. Hazreti Sultan’ı Kaşkar’dan aşağıdaki Meşhed denen yere defn ettiler. Hazreti Sultan bu alemde göçtüğünde tarih dört yüz yirmi dokuzdu. [XIII] Hazreti Sultan Satuk Buğra Han Gazi Padişah’ın dört oğlu, üç kızı varmış. Kızlarının birinin adları Ala Nur Hanım idi ki son derece güzel, iyi huylu, dindar bir kızcağızdı. Onların kıssası Hz. Meryem Aleyhisselam kıssası gibidir. İyice konuşmaya başladıklarında (artık düşündüklerini dile getirmeye

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

başladıkları çağdayken) bir gece, yüce Allah'a ibadet ediyorlardı. Hazreti Cebrail gelip onların mübarek ağızlarına bir katre nur damlattı. Rahatlayıp kendilerinden geçip tekrar kendilerine geldiler. Diğer rivayet ise şudur: Bir gece kapı eşiğine çıktılar. Eşiğin hemen bitişiğinde bir arslan yatmaktaydı. Arslanı görüp çığlık attılar. Kendilerinden geçip yine kendilerine geldiler. Birkaç günden, birkaç aydan sonra aşur ayının onu, cuma günü, cuma namazı vaktinde kızıl yüzlü, ahu gözlü (bir) evlat dünyaya getirdiler. (Ona) Büyük küçük herkes hayran kaldı. Bu nasıl hadisedir diyip Hazreti Padişah gazaplanıp bu işin aslını öğrenin diye emretti. Bütün emirler, önde gelen din adamları Ala Nur Hanım'a sordular. (O da yaşadığı) Hadiseyi bir bir anlatılar. (Bu) Akıllı ve zeki adamlar, büyük din adamları toplanıp (Ala Nur Hanım'ı hamile bırakan mübarek arslana işaretle) "(O arslan) Heybetli Hz. Ali'dir!" diyip (çocuğun nesebini Hz. Ali'ye bağlayarak, çocuğun) adı Hazreti Seyyid Ali Arslan Han olsun diyerek ad koydular. Hazreti Seyyid Ali Arslan Han yedi yaşına girdikten sonra, Ala Nur Hanım, şeriata göre Tok Buba Buğra Han'a verildi. Onlardan üç oğul doğurdu. Bunlar Muhammed Arslan, Yusuf Arslan, Kızıl Arslan Han Padişah imiş. [XIV] Şöyle rivayet edilir: Hazreti Sultan Satuk Buğra Han Gazi'nin büyük oğulları Hazreti Sultan Hasan Buğra Han Gazi, Kaşkar'da padişah imiş. O vakitte, Çukta Reşid, Nukta Reşid, Çigalülhalhal-ı Maçin otuz bin orduyla gelip birkaç kez Kaşkar şehrini kuşatıp kıtlık olunca, Müslümanların sıkıntıya düştüğü bu yere yiyecek içecek gelmedi; (Müslümanlar) çaresiz kaldılar. (Müslümanları kurtaramadığı için bu durumun vebaline katlanamayarak) Hazreti Hasan Buğra Han, Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi, Hazreti Seyyid Ali Arslan Han Gazi bütün emirleriyle kırk bin askeri alıp şehirden çıkıp saf çekip (düşmana karşı) durdular. Kâfirler de (onlara karşı) saf çekip durdu. Kendilerini kâfirlere vurup (yönelerek, hücumu geçerek) kâfirleri dağıttılar. Kâfirler kaçıp Yangı Hisar tarafına gitti. [XV] Hazreti Ali Arslan Han Gazi, doksan bin askeri alıp kâfirleri kovalayarak vuruşa vuruşa (giderek) Örtten Kara denin yerde (durmaya) karar kıldılar. Orada da birkaç bin kâfir vardı. Savaşıp kâfirlerin kanını Ceyhun nehri gibi akıttılar. Hazreti Padişah'a kılıç, balta işlemiyordu. Kâfirler şaşkına döndü. Çigalülhalhal-ı Maçin, "Bunlara kılıç, balta asla işlemiyor. (Tenlerine) Hiçbir şey geçmiyor. Hazreti Padişah'a nasıl etse de (kılıç, balta onun tenine) geçer?" diye düşündü. Bu durumun sebebini anlayacak bir kimse olursa (ona) boyunun dengi kadar altın vereceğim diye vaatle bulundu. O vakitte, kâfirler içinde Ucatlı bir pir vardı. Bu durumun sebebini ben anlarım diyip hileler ile İslam ordusuna kendini aldırıldı. Bir süre ordu içinde bulunup Hazreti Padişah'ın hanesine, sarayına yakın olmak suretiyle hizmette bulundu. Bundan (bu Ucatlı casusun gizli emelinden) hiç kimse haberdar olmadı. (Padişah) Bir gün gazadan dönüp (hanelerinde) oturmuşlardı. (Bu Ucatlı casus) birkaç savaşta yaşanan hadiseleri anlatıp Hazreti Padişah'ı (bu savaşta kahramanlıkları çerçevesinde) tarif etti, övdü. (Sonrasında) Padişaha sordu: "Ey alemin sığınağı Hazreti Padişah! (size) Kılıç, balta işlemiyor. Bu nasıl iştir?". Hazreti Seyyid Ali Arslan Han Gazi Padişah, boş bulunduğu bu vakitte, cevap verdi: "Bana hiçbir zaman kılıç, balta geçmez. Sadece namaza durduğumda vücudum ıslanır. O durumda bir kez vurulsa (kılıç, balta) keser." (O Ucatlı casus için bu) açıklama ne (muhteşem bir) söz ne (güzel bir) hadise olmuştu. (Böylece asıl öğrenmek istediğini) öğrendi. Padişahın cevher saçan (ağızlarından ulaşmak istediği cevabı) işitti. Bu durumdan kimsenin haberi olmadı. Bu davar (aşâğılık adam) ordudan (gizlice) ayrılıp (düşman olan) Çigalülhalhal-ı Maçin'e iyi haberi verdi. Bu kâfir sevindi ve o davara çok zinet verdi. [XVI] Bir gün sabah namazı için ezan okudular. Müslümanlar toplanıp saf saf oldular. Sünneti eda edip farza tekbir getirdiler. Namaza durdular. Molla imamın aklındaki sure *innâ a'taynâ* idi. Ağızlarına *innâ fetahnâ* geldi. Kâfirler haberdar olup vakti değerli bilip saftan safâ girip Müslümanları şehit ettiler. *Ve kefa bi'l-lahi şehîden muhammeden resûlu'l-lah* ayet bu kısma gelince Hazreti Padişah'ın mübarek başlarına kılıcı vurdu. Mübarek başları tenlerinden ayrıldı. Hazreti Padişah'ın mübarek başlarından "Hoş da gamsız molla imiş!" şeklinde ses geldi. Mübarek isimleri Molla-Alem (namıyla anılır) iken, lakapları "Gamsız Hoca" oldu. [XVII] Kâfirler ehli beytlerini zikrettiler. Bunlar (ise) kıpırdamadan durup savaştılar. Birkaç kâfiri cehenneme gönderdiler. Kâfirler üstünlüğü ele geçirip bunları şehit ettiler. Ondandan sonra, birkaç kız ile Bubiçe Meryem Hanım acılı olmanın ahını çekip savaşa girdiler. Yirmi beş kâfiri cehenneme gönderdiler. Kâfirler üstünlüğü ele geçirdi. (Onları) yere düşürdüler. Yer yarıldı. O saat yere girip kayboldular. Ondandan sonra kızları şehit ettiler. [XVIII] Hazreti Hasan Buğra Han Gazi, Hazreti Esen Buğra Han Gazi, Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi, bu padişahlar meydana girdiler. Kâfirleri kırıp kanlarını Ceyhun nehri gibi akıttı (onları) parça parça edip mallarını

Turkish Studies

mülklerini aldılar. Çukta Reşid, Nükte Reşid, Çıgalülhalhal-ı Maçin, on iki bin asker ile kaçıp gitti. Arkalarından kovalayıp Kökyar denen yere ulaştılar. Orada yedi gece gündüz savaştılar. Bazı Müslümanlar şehit oldu. Öylece hepsi savaştılar; ama başarılı olamadılar. Hazreti Sultan'ın oğullarından biri, Osman Buğra Han Gazi altmış adamı ile şehadet şerbetini içti. Kâfirler savaş ede ede Çeben şehrine kaçıp gitti. [XIX] Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi, Hazreti Hasan Buğra Han Gazi Yarkend şehrine gelip yerleştiler. Halkı iman getirmeye sevk ettiler. (Halk) gönül rızasıyla Müslüman oldu, iman getirdi. Halk malını mülkünü canlarını tenlerini dağıttı; hepsini fakirlere verdi. Bu halkın hakkında hayır duası ettiler. Bütün Müslümanlar “Amin” dediler. Bu Müslümanların hakkında dua icabet etti. Bu duanın bereketinden Yarkend şehri asla harap olmaz demişlerdir. [XX] Ondan sonra Hazreti Seyyid Ali Arslan Han Gazi Padişah'ın şehit olduğu yere geldiler. Hazreti Sultan Hasan Buğra Han Gazi başlarını çıplak edip (başlarındaki sarığı çıkarıp) gözlerini göğe dikip el açıp dua ettiler. Müslümanlar “Amin” dediler. Henüz duaları tamamlanmamıştı ki bir siyah hortum zuhur etti. Göğü yere, yeri göğe katmış gibi oldu. Bir saat sonra hortum durdu. Dünya aydınlık oldu. Göründü ki, şehitlerin üstüne kum yağmış, kâfirlerin üstüne tuz(lu toprak) düşmüştü. O sebeple (bu yere) “Şehitler Kumu” diye ad koydular. Ondan sonra kalkıp maiyetleri ve askerleriyle Kaşkar'a doğru yola çıktılar. Gidip tahtlarına geçtiler. Bütün Kaşkar halkı ilkbahar bulutu gibi ağlayıp matem tuttu. Rivayet eden şöyle söylemiştir: Tarih dört yüz seksen dokuzdu. Aşur ayının onuncu günü Hazreti Seyyid Ali Arslan Han Gazi şehadet şerbetini içip cennet içkisini (şeraben tahur) tadarak şehit oldular. [XXI] Rivayet eden şöyle demiştir: Hazreti Sultan Satuk Buğra Han Gazi, Hazreti Esen Buğra Han Gazi, Hüseyin Buğra Han Gazi ve Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi, bu padişahlar on iki yıl hilafet tahtında oturdular. Onların vaktinde destar giymeyen kişiyi görseler ya da haber alsalar o kişinin başına demir çivi çakarlardı. Öyle kalkınma oldu ki asker aşlığını bir file yükleyemedi. [XXII] Bu padişahlar ululuk tahtında oturmuştu. Yüz kişi ve üç amirleri ile Türkistan'dan elçi gelmiştir diye Kaşkarlı Mevlana Said'e haber verdiler. Hazreti Padişah “(Huzura) Girsin” dedi. Hoca Türkistanlı Abdullah ve Taşkendlî Hoca Ebu Bekir (huzura) girip yeri birkaç kez öptüler. Hazreti Padişah, nasılsınız diyerek hallerini hatırlarını sordu. (Buraya gelmek için) Çok eziyet, meşakkat çektiniz dedi. Onlar da (secde eder gibi) eğilerek arz ettiler: “Ey dünyanın sığınağı! Türkistan vilayeti kâfirleşti. Hazretlerinden yardım istemeye geldik.” Bu padişahlar ve emirler(i) hadsiz hududsuz kıyas kabul etmeyecek sayıda çok asker toplayıp Türkistan vilayetine doğru sefere çıktılar. Türkistan'a ulaşmışlardı. Büyük küçük bütün halk kendisi gelip (zorlama olmaksızın) itaat etti. Hazreti Padişah'ın dergâhına toplandılar. Ondan sonra Hazreti Sultan Hoca Ahmed Yesevî Padişah'ın kabirlerini tavaf edip yiyecek içecek hazırlatıp askere verdiler. Kuran-ı Kerim'i hatmedip sevabını şehitlerin ruhlarına bağışladılar. Hazreti Padişah o yazı, kışı Belh'de geçirip Türkistan'ı, Taşkend'i tamamen ele geçirip diğer yıl tekrar sefere çıktılar. Şehirden şehre, kabileden kabileyeye yürüyerek babalarının kılıçlarını vurup yürüdüğü yollarda yürüyüp, konakladığı yerlerde konaklayıp kâfirleri (kâfir topraklarını) fethedip Umman Denizi'nden Kozlum Denizi'ne, ta Kurdum'a değin bunların kılıçlarının parıltısından İslam dini münevver oldu. Şeriat yolu açıldı. İslam dini, Ahmed milleti karar üzerine oldu. Bu vakte kadar birkaç yıl geçti. Şimdi Kaşkar'a dönelim diye düşünmekteydiler. Kaşkar yurdu, kâfirler batağı haline gelmiş diye haber geldi. O vakit, ordu toplansın diye çağrı yapıldı. Askerler toplandılar. Hazreti Sultan Hasan Buğra Han Gazi, Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi Padişah'a dediler: “Siz Medayin'e gidin. Hazreti İmamlar'a arz edin. Kaşkar yurdu kâfirler batağı olmuş, hazretlerinden yardım diliyoruz, diyin. Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi Padişah, Medayin'e gittiler. Hazreti Hasan Buğra Han Gazi Padişah, yetmiş bin kişi ile gelip Kaşkar şehri kuşatıp oraya yerleştiler. Böylece bütün kâfirleri kırıp (kâfirlerin kanlarını) Ceyhun nehri gibi akıttılar. Müslümanlar zafer kazandı. Kaşkar halkını kâfirler kendi dinlerine sokmuş, (onlar da) köpek, eşek, domuz etini yiyip (yenilmesi) haram olan (bir tür alacalı) yılanı mubah bilip mutlak kâfir olup kalmıştı. Kâfirler tarafından, Çukta Reşid meydana girdi. Müslümanlar tarafından, Hazreti Esen Buğra Han Gazi Padişah meydana girip bahadırılık gösterip namlarını, mertebelerini belli ederek savaşa girdiler. Öyle savaştılar ki (kahramanlıklarını anlatmak için) sıfat bulunmaz. [XXIII] Kısacası, şöyle rivayet ederler: Bu dört imam Medayin'de idiler. Üç aylığına ava çıkmışlardı. Hazreti Yusuf Kadir Han, huzurda durup kıyam getirip arz ettiler: “Ey Resulullah evladı! Biz Kaşkar yurdundan geliyoruz. Kaşkar yurdu tamamen kâfirleşti. Sizler gibi resulullah evladının zamanında fethedilmezse bundan sonra da (Kaşkar) fethedilmez. İzin verirseniz, bir miktar İslam ordusu (bizlere) yoldaş olabilir mi acaba? Yüce Allah'ın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

inayeti olursa, (Kaşkar'ı) fethedip siz hazretlerinin (yine) dergâhlarına geleceğiz. Hazreti İmam Nasruddin buyurdu: “Ey emirler, çabuk kuvvetli bir ordu toplayıp Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi Padişah ile (Kaşkar üzerine) gidin! Zor duruma düşerseniz, bizlere mektup gönderin.” [XXIV] Hazreti Hasan Buğra Han Gazi Padişah buyurdu: “Askerler toplansın! Kâfirlere aman verilmeyecek.”. Askerler üç günde toplandı. Bütün askerleri alıp Yangı Hisar mevziine konuşlandılar. Baş tarafı Altunluk, art tarafı Örtten Kara'ya kadar kâfirler yerleşmişlerdi. Birkaç gün savaştılar. Savaş ede ede dağ eteğine ulaştılar. O yerde dağ içinden birkaç yüz kâfir çıkıp Müslümanları şehit kılmaya başladı. O anda Hasan Buğra Han Gazi Padişah'ın ağızlarından köpük çıkıp sarhoş deve gibi böğürerek (savaş meydanına atılıp) zorlu savaş verdiler. (Kâfirlerin kanını) Ceyhun nehri gibi akıtıp (meydan içinde) yürüdüler. İlahî kaza neticesinde birkaç okun (kendilerine) isabet etmesi sebebiyle şehit oldular. [XXV] Hazreti Hasan Buğra Han Gazi Padişah, meydana gelip takatsiz kalıp feryat ile haykırıp kendilerini (yere) vurdular. (Kâfirlerin kanını) Ceyhun nehri gibi akıttılar. Hazreti Padişah'a birkaç yerde ok isabet etti. Kan kaybedip (yere) yığıldılar. Nükte Reşid, Hazreti Padişah'ın mübarek başlarını vücutlarından ayırdı. Hazreti Hasan Buğra Han Gazi şehit olduktan sonra, kâfirler Müslümanları tamamen şehit etti. Sanki kıyamet kopmuştu. Aydınlık dünya karanlığa gömüldü. [XXVI] Hazreti Yusuf Kadir Han, Medayin'de idiler. Medayin'den Yusuf Kadir Han Gazi yüz bin asker ile geliyormuş diye (haber alan) Çukta Reşid, bütün askeri ile kaçıp Çin şehrine gitti. Kaşkar halkı çeşitli hediyelerle Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi'nin yanına, Endican dağına gittiler. (Gazi'nin) Üzengilerine yüzlerine sürüp ayaklarını öptüler. [XXVII] Rivayet şöyledir: Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi Padişah, kırk bin askeri alıp dedemin intikamını alacağım diyerek Hoten'i kuşatıp yirmi dört yıl savaşıp Hoten'i ele geçirip Çigalülhalhal-ı Maçin'i öldürüp dedesinin intikamını alıp Hoten'i yağmalayarak gelip Han Arık'ın bazı taraflarını, Tazgun'un Yetti Kent bölgesini, tohumluk toprağı bir miskal altına alarak vakfetti. Kaşkar'a döndüler. Yukarki yol ile, Kızıl denen yere yerleştiler. (Burası) Hazreti Sultan Seyyid Ali Arslan Han Gazi Padişah için lenger (ibadet yeri, dinlenme otağı) kurulacak bir yer imiş. (Gazi) Bir göl oluşturunuz diye emretti. Hemen o saat göl oluşturmayı başardılar. (Toprağı) ok ucuyla yumuşatıp adam başına bir avuç toprak alıp bir günde gölün oluşturulduğu söylenir. [XXVIII] Hazreti İmamlar mektubu görüp dediler: “Ey yârenler! Bize Kaşkar yurdundan mektup geldi. Biz bir aylığına kâfirleri fethetmek için gidiyoruz. Bizim bundan başka işimiz yoktur.”. Kaşkar yurduna doğru yola çıktılar. Birkaç günden sonra Hazreti İmamlar, Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi'yi Kaşkar vilayetine padişah edip Maçin tarafına doğru yola çıktılar. Gelip şehrin önüne konuşlandılar. Kâfirler bu orduya şaşakaldılar. O vakitte Çukta Reşid'in bir büyücüsü vardı. Dedi: “Ey padişahım! Neden bu kadar takatsiz kalıyorsunuz? Şehri almaları için görmeleri gerekir. Şehri görmezseler şehri alabilirler mi?”. Çukta Reşid dedi: “Ey vezir bu nasıl sözdür? (İşte) şehir böylece görünmektedir (görünmemesine imkan yoktur).” Büyücü, “Bu (düşman) askerler kaç gün burada dursa da ben şehri gizleyeceğim (Büyüyle gözlerle görünmez edeceğim).” Çukta Reşid saygıyla eğilerek (yerine) oturdu. Bütün kâfirler sevinip sevinç davulu çaldılar. Tan attı. Hazreti İmamlar namazdan sonra bir kişiyi çağırdılar. (Ona) “Gidip söyle! Bu gelen kişi Hazreti Muhammed Mustafa'nın evlatlarıdır. Mübarek isimleri, Hazreti İmam Nasruddin, İmam Muiniddin, İmam Zahurüddin ve İmam Kavamüddin'dir. Maverâünnehr'den Kaşkar yurdunu fethetmek için yüz kırk bin asker ile geldiler. Ok torbalarını boyunlarına asıp huzurumuza gelip Müslüman olup iman getirsinler. Eğer iman getirmezlerse, Çukta Reşid başta olmak üzere bütün kâfirleri öldürüp evlatlarını esir edip şehirlerini viran edeceğiz.” diye buyurdular. Kâfirler bu sözü işitince aydınlık dünyaları karanlık oldu. Kâfirler endişe ederek söylediler: “Dinimizden dönmeyiz!”. Bir mavi (renkli) çadırdan saraya girdiler. Şaman öncülüğünde kırk bir büyücü büyü yapmayı başardı. Savaşmaya karar verdiler. Şehir kayboldu. Büyücünün sihir yaptığını anladılar. Sabah oldu. Şehir yine görüldü. Savaş davulu çaldılar. Kahraman yiğitlerin savaşmak için ileri at sürmeleriyle aynı anda şehir yine kayboldu. Bu yöntem ile yaklaşık kırk yıl Çin şehrinin içinde kaldılar. Sonunda Çukta Reşid, bütün ordusuyla birlikte bir gece kaçıp gitti. [XXIX] Hazreti İmamlar, Çukta Reşid ve Nükte Reşid'in arkasından kovalayarak gittiler. Hazreti İmamlar namazda idiler. Kâfirler vakti fırsat bilip Hazreti İmamları koyun gibi boğazladı. Ondandır sonra sancağı alayım diyerek mücadele ettiler. Sancak erinin (sancağı tuttuğu) kolunu kestiler. Sancak eri sancağı (yine de) vermeyerek dizine aldı. Dizini de kestiler. Sancak eri sancağı (yine vermeyerek) boynuna kıstırdı; boynunu kestiler. Sancağı havaya attı, sancak kayboldu. (Ansızın) Güneş tutuldu. Dünya karardı. Gökyüzünden ses geldi. Yerden homurtu yükseldi. Kâfirler Çin tarafına

Turkish Studies

gittiler. Bir kişi kaçıp Hazreti Yusuf Kadir Han Gazi Padişah'a haber verdi. O zaman Yusuf Kadir Han Gazi harekete geçti. Geceleyip gündüzleyip (hadisenin yaşanacağı yere) gelip (yaşananları) gördüler. Hazreti İmamların başları vücutlarından ayrılmıştı. Kendilerinden geçerek fenalaştılar. Tekrar kendilerine geldiler. İnsan ölüleri çöl taşları gibi yatmaktaydı. Hangisinin kâfir, hangisinin Müslüman olduğu belli değil diyerek şaşırıyorlar. Tanrıya yalvardılar. O dakika (gökyüzünden) bir ses yükselip dağlardan su geldi. Gökyüzünden yağmur indi. Müslümanların yüzünü kibleye, kâfirlerin vücudunu yüz üstü çevirdi. (Akan su) Kâfirlerin (kesik) başını sürükleyerek akıp gitti. Sonra, Hazreti İmamların mübarek cesetlerini sandık içine koydular. Diğer Müslümanların cesetlerini defnettiler. Tarih, beş yüz doksan altı idi. Zilhicce ayının onu, pazartesi günü Hazreti İmamlar şehitlik şerbetini içtiler. Şüphesiz Allah en doğru olanı bilir.

KAYNAKÇA

- ATALAY, B. (2006). **Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugati't-Türk I -IV**, Ankara: TDK.
- BARTHOLD, V. V. (2006). **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Haz. K. Y. Kopruman, İ. Aka, Ankara: TTK.
- CAFEROĞLU, A. (1974). **Türk Dili Tarihi II**, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- CLAUSON, G. (1960). **Muhammed Mehdi Han, Senglah, A Persian Guide to the Turkish Language**, London.
- CLAUSON, G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish**, Oxford: Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, S. (1964). "Türkçede *ki < erki*", **TDAY Belleten 1963**, Ankara: TDK, s. 245-250.
- ECKMANN, J. (1988). "Çağatayca", **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara: TKAE, s. 211-245.
- ECKMANN, J. (2005). **Çağatayca El Kitabı**, Çev. Günay Karaağaç, Ankara: Akçağ.
- ERDAL, M. (1991). **Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon**, Vol. I-II, Wiesbaden.
- ERGİN, M. (2002). **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak.
- GABAIN, A. Von (2007). **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK.
- GRECARD, M. F. (1900). "La Légende de Satok Boghra Khan Et l'Histoire", **Journal Asiatique**, C. XV, s. 5-79.
- JOHNSON, F. (1852). **Dictionary Persian, Arabic, and English**, London: W. H. Allen and Co.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet F. (2005). **Türkiye Tarihi, Anadolu İstilasına Kadar Türkler**, Ankara: Akçağ.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet F. (2007). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Akçağ.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet F. (2009). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ.
- KÚNOS, I. (1902). **Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-Osmanisches Wörterbuch**, Budapest.
- KUT, G. (2003). **Ali Şir Nevayî, Gara'ibü's-Sıgar**, Ankara: TDK.
- LANE, Edward W. (1968). **An Arabic-English Lexicon**, Beirut: Librairie Liban.
- LESSING, F. (1960). **Mongolian-English Dictionary**, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- MÜTERCİM ASIM (2009). **Burhan-ı Katı**, İstanbul: TDK.
- NECİB, E. N. (1968). **Ujgursko-russkij Slovar'**, Moskva.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

-
- REDHOUSE, J. W. (1890). **A Turkish and English Lexicon**, İstanbul.
- SHAW, R. B. (1871). **Visits to High Tartary Yarkand and Kashgar**, London: John Murray.
- SHAW, R. B. (1878). **A Sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan I-II**, Calcutta: Baptist Mission Press.
- STEINGASS, F. (2005). **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, İstanbul: Çağrı.
- TURAN, Osman (1939-1940). "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarihi", **Ülkü**, C. XIII, S. 74, Nisan 1939, s.145-154; C. XIV, S. 79, Eylül 1939, s. 47-52; C. XIV, S. 80, Birinciteşrin 1939, s. 153-160; C. XIV, S. 82, Birincikanun 1939, s. 343-350; C. XIV, S. 83, İkincikanun 1940, s.429-436.